

<http://dx.doi.org/10.16926/zc.2021.47.07>

ks. Paweł KOSTRZEWSKI

Wyższy Instytut Teologiczny w Częstochowie

Działalność duszpastersko-społeczna biskupów diecezji częstochowskiej w okresie stanu wojennego (1981–1983)

Wprowadzenie

Okres stanu wojennego (1981–1983) należy do najdramatyczniejszych kart historii Polski. Jeszcze przed północą 12 grudnia 1981 roku siły milicyjno-wojskowe przystąpiły do realizacji akcji „Jodła”, w wyniku której aresztowano – wcześniej wytypowanych – działaczy „Solidarności” oraz ugrupowań opozycyjnych i niezależnych¹. W pierwszych tygodniach stanu wojennego w ramach akcji „Azalia” przerwano łączność telefoniczną i teleksową. Nie wolno było bez specjalnych przepustek opuszczać miejsca zamieszkania, ukazywały się jedynie dwa ogólnopolskie dzienniki „Trybuna Ludu” i „Żołnierz Wolności”, radio i telewizja były zmilitaryzowane, nie można było bez pozwolenia zbierać się nawet w prywatnych mieszkaniach, zostały zawieszone wszelkie wolności obywatelskie, jak np. tajemnica korespondencji czy nietykalność mieszkań, od 22.00 do 6.00 obowiązywała godzina milicyjna, zawieszono zajęcia w szkołach wszystkich typów i szczebli. Znaczące rezultaty przyniosła akcja „Klon” polegająca na prowadzeniu rozmów „profilaktyczno-ostrzegawczych” z osobami, których nie przeznaczono do „internacji”, w celu zwerbowania ich do współpracy z aparatem represji². Odpowiedzią społeczeństwa

¹ W ramach akcji „Jodła” do końca grudnia 1981 r. w województwie częstochowskim zatrzymano 133 osoby, z których 128 internowano – J. Neja, *Górny Śląsk, Podbeskidzie, ziemia częstochowska*, [w:] *Stan wojenny w Polsce 1981–1983*, red. A. Dudek, Warszawa 2003, s. 89.

² W trakcie operacji „Klon” w województwie częstochowskim w grudniu 1981 r. przeprowadzono 367 rozmów ostrzegawczych, w wyniku których 359 osób podpisało oświadczenie lojalności, a 87 zostało tajnymi współpracownikami SB – J. Neja, dz. cyt., s. 89.

na posunięcia Wojskowej Rady Ocalenia Narodowego były strajki w zakładach pracy i inne formy protestu³. W wyniku pacyfikacji kopalni „Wujek” zginęło 9 górników, a na skutek śmiertelnego postrzału zakończył życie 23-letni uczestnik demonstracji ulicznych w Gdańsku. Były to pierwsze z ofiar stanu wojennego, których dokładne określenie jest rzeczą niezwykle trudną, choćby z tego powodu, że nie sposób oszacować liczby osób, które poniosły śmierć na skutek trudności skomunikowania się z pogotowiem ratunkowym w czasie zawieszanej łączności telefonicznej, jak również osób, które zmarły na skutek traumatycznych przeżyć tego czasu⁴.

Priorytetem polityki wyznaniowej było pozyskania Kościoła dla działań zmierzających do tonowania nastrojów społecznych. Tym należy tłumaczyć fakt, że władze rzadko posuwały się do aresztowania osób duchownych. Zintensyfikowano również dialog z kościelną hierarchią na forum Komisji Wspólnej⁵. Prowadzono regularne rozmowy profilaktyczno-ostrzegawcze z duchowieństwem. Nie zaprzestano jednak rozpracowywania duchowieństwa ani działań zmierzających do ograniczania jego pozycji społecznej. Kontrolowano nabożeństwa, zwłaszcza msze św. za Ojczyznę odprawiane regularnie w kilkunastu świątyniach w Polsce⁶.

Kluczową dla określenia stanowiska Kościoła wobec nowej rzeczywistości była postawa prymasa Józefa Glempa, dla którego najważniejsze było niedoprowadzenie do przelewu polskiej krwi. Stąd mimo oporu części biskupów i duchowieństwa konsekwentnie realizował linię łagodzenia nastrojów i przekonywania Polaków do zaniechania czynnego oporu⁷. Strona kościelna domagała się reak-

³ W województwie częstochowskim pierwsze strajki rozpoczęły się 14 grudnia. W Częstochowie akcję strajkową podjęli pracownicy czterech wydziałów Huty im. B. Bieruta (820 osób), Fabryki Pras Automatycznych „Wykomet” (około 400 osób), Zakładów Tworzyw Sztucznych „Nitron-Erg” w Krupskim Młynie Oddział Częstochowa, Zakładów Artykułów Technicznych i Galanterijnych „Polgal” (300 osób), Spółdzielni Pracy „Anka” (300 osób) i „Dzianilana” (140 osób) oraz Spółdzielni Pracy Inwalidów „Częstochowianka” (300 osób). Protestowała także część załogi częstochowskiego PKS. Strajki zorganizowano na dwóch wydziałach Kombinatu Budowy Maszyn „Częstochowa” (150 osób) w Sabinowie oraz w Zakładzie Remontowo-Sprzętowym Energetyki „Energoprem” (1000 osób) i PKS w Lublińcu. Wszystkie protesty zakończyły się tego samego dnia, z wyjątkiem „Energopremu”. 15 grudnia przerwało pracę około 100 pracowników Zakładu nr 6 FSM „Polmo” w Częstochowie-Aniołowie – J. Neja, dz. cyt., s. 96.

⁴ J. Eisler, *„Polskie miesiące” czyli kryzys(y) w PRL*, Warszawa 2008, s. 56.

⁵ Szerzej na ten temat zob.: K. Michalski, *Działalność Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu PRL i Episkopatu Polski 1980–1989*, Warszawa 2012.

⁶ R. Łatka, J. Marecki, *Kościół katolicki w Polsce rządzonej przez komunistów*, Warszawa 2017, s. 126–131.

⁷ Literatura dotycząca roli i znaczenia Kościoła katolickiego w okresie stanu wojennego jest niezwykle bogata. Do ważniejszych prac zaliczyć należy m.in.: A. Dudek, R. Gryz, *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2006, s. 373–401; *Kościół i społeczeństwo wobec stanu wojen-*

tywowania „Solidarności” i innych niezależnych związków, zwolnienia internowanych, amnestionowania skazanych za czyny związane ze stanem wojennym, ogłoszenia aktu wspaniałomyślności dla ukrywających się, przywrócenia do pracy organizatorów strajków oraz powrotu do sierpniowych umów społecznych⁸. Ważnym drogowskazem dla biskupów ordynariuszy były zalecenia wydane przez Radę Główną Episkopatu Polski 15 grudnia 1981 roku, które dotyczyły m.in. następujących kwestii:

- występowania do wojennych komisarzy wojewódzkich o zwolnienie internowanych, szczególnie ojców i matek rodzin i chorych,
- zabiegania o możliwość ewentualnych odwiedzin osób internowanych w okresie świąt Bożego Narodzenia,
- udzielania rodzinom osób internowanych pomocy moralnej i materialnej,
- rozważenia możliwości udzielenia księżom dziekanom specjalnych pełnomocnictw dla duszpasterzy,
- posługi duszpasterskiej sprawowanej wśród strajkujących i internowanych,
- modlitwy zanoszonej w niedzielę i święta za naród i pokój społeczny,
- przekonywania strajkujących do przyjęcia postawy wyrażonej w komunikacie Rady Główniej z dnia 15 grudnia 1981 roku⁹,
- przypominania rolnikom przez proboszczów wiejskich parafii o obowiązkach żywienia społeczeństwa,
- posiadania legitymacji kapłańskiej w czasie udawania się do chorych z posługą sakramentalną w godzinach policyjnych¹⁰.

W takich warunkach społeczno-politycznych przyszło działać w okresie stanu wojennego biskupom diecezji częstochowskiej: ordynariuszowi bp. Stefanowi

nego, red. W.J. Wysocki, Warszawa 2004; R. Łatka, *Episkopat Polski wobec stosunków państwo–Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970–1989*, Warszawa 2019, s. 490–595; A. Paczkowski, *Wojna polsko-jaruzelska. Stan wojenny w Polsce 13 XII 1981 – 22 VII 1983*, Warszawa 2006, s. 211–224; Z. Zieliński, *Kościół w Polsce 1944–2002*, Radom 2003, s. 289–394; J. Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003, s. 472–569.

⁸ R. Łatka, J. Marecki, *Kościół...*, s. 130; A. Paczkowski, *Wojna...*, s. 214–215.

⁹ Członkowie Rady Główniej w komunikacie „zwracali się z gorącym apelem o zachowanie pokoju i panowanie nad namiętnościami i gniewem. Jesteśmy przekonani, że Naród nie cofnie się i nie może zrezygnować z demokratycznej odnowy, która została ogłoszona w ojczyźnie. Tylko w oparciu o trzeźwą refleksję można wypracować program ocalenia narodowego i suwerenności”. A następnie pisali o tym, że Kościół i społeczeństwo powinny skupić się na uzyskaniu wolności dla internowanych oraz przywróceniu związkom zawodowym, a zwłaszcza „Solidarności”, statutowego działania – Komunikat Rady Główniej z 15 grudnia 1981 r., P. Rainera, *Kościół w Polsce 1981–1984*, Londyn 1985, s. 172–173.

¹⁰ J. Żaryn, *Wstęp*, [w:] *Aparat represji wobec ks. Jerzego Popiełuszki 1982–1984*, t. 1, red. J. Mysiakowska, Warszawa 2009, s. 21–22.

Barele¹¹ i jego biskupom pomocniczym Tadeuszowi Szwagrzykowi¹², Franciszkowi Musielowi¹³ i Miłosławowi Kołodziejczykowi¹⁴.

W wyniku reformy administracyjnej przeprowadzonej w 1975 roku¹⁵ terytorium diecezji częstochowskiej znalazło się w granicach województwa częstochowskiego¹⁶,

¹¹ Stefan Bareła ur. 24 VI 1916 r. w Zapolicach k. Radomska. Świecenia kapłańskie przyjął 25 III 1944 r. z rąk bp. T. Kubiny. Jako neoprezbiter został oddelegowany do pracy w Seminarium Duchownym w charakterze prefekta. W latach 1945–1951 pełnił funkcję wikariusza w Wieruszowie. 5 V 1950 r. uzyskał stopień naukowy doktora teologii na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. 14 VII 1951 r. został mianowany kapłanem bp. Golińskiego. W latach 1952–1954 studiował teologię moralną na KUL. 1 IX 1954 r. został mianowany wicerektorem Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie. Od 21 VIII 1956 r. pełnił funkcję ojca duchownego i jednocześnie wykładowcy teologii moralnej i ascetyki w Częstochowskim Seminarium Duchownym w Krakowie. 26 X 1960 r. został mianowany biskupem pomocniczym diecezji częstochowskiej. Świecenie biskupie otrzymał 8 I 1961 r. w katedrze częstochowskiej. 17 I 1964 r. został mianowany biskupem diecezjalnym diecezji częstochowskiej. Zmarł 12 II 1984 r. – M. Mikołajczyk, *Kalendarium ważniejszych wydarzeń w życiu księdza biskupa Stefana Bareły*, [w:] *Człowiek zawierzenia. Stefan Bareła III Biskup Częstochowski (1916–1984)*, Częstochowa 1986, s. 17–32.

¹² Tadeusz Szwagrzyk ur. 14 XI 1923 r. w Lgocie Wielkiej k. Miechowa. W 1949 r. przyjął święcenia kapłańskie. W 1954 r. uzyskał doktorat z teologii moralnej na WT UJ. 3 XI 1964 r. został prekonizowany przez papieża Pawła VI na biskupa pomocniczego diecezji częstochowskiej. Zmarł 7 XII 1992 r. – J. Związek, *Szwagrzyk Tadeusz*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, red. E. Gigilewicz, t. 19, Lublin 2013, kol. 167–168.

¹³ Franciszek Musiel ur. 14 I 1915 r. w Zwierzyńcu k. Krzepic. Świecenia kapłańskie otrzymał 22 V 1941 r. z rąk bp. Teodora Kubiny. Nominowany biskupem pomocniczym diecezji częstochowskiej 12 XI 1965 r., konsekrowany 30 I 1966 r. Zmarł 2 XII 1992 r. – A. Sznajder, *Wytrwały obrońca Kościoła*, [w:] *Niezlomni w obronie Ojczyzny i Kościoła. Komunistyczna bezpieka wobec biskupów polskich*, red. J. Marecki, F. Musiał, Kraków 2008, s. 315–317.

¹⁴ Miłosław Kołodziejczyk ur. 23 VI 1928 r. w Sułoszowej, święcenia kapłańskie przyjął 29 VI 1952 r. W 1967 r. uzyskał doktorat z teologii dogmatycznej. Od 1974 r. pełnił funkcję rektora CzSD w Krakowie. Biskupem pomocniczym diecezji częstochowskiej nominowany 5 XII 1978 r., święcenia biskupie otrzymał 31 XII 1978 r. Zmarł 3 III 1994 r. – M. Widera, *Życie i działalność biskupa Miłosława Jana Kołodziejczyka (1928–1994)*, Częstochowa 2015.

¹⁵ Na mocy Ustawy z 28 V 1975 r. o dwustopniowym podziale administracyjnym Państwa oraz zmianie ustawy o radach narodowych (Dz.U. RP 1975, nr 16, poz. 91) oraz Rozporządzenia Rady Ministrów z 30 V 1975 r. w sprawie określenia miast oraz gmin wchodzących w skład województw (Dz.U. RP 1975, nr 17, poz. 92) utworzono 49 województw i 2489 gmin, które stały się jednostkami podziału administracyjnego stopnia podstawowego. – T. Dziński, *Podziały administracyjne Polski w latach 1944–1998. Z badań nad ustrojem ziem polskich w XIX i XX w.*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość” 2013, t. 10, s. 444–445; J. Związek, *Przynależność kościelna pogranicza Wielko- i Małopolski ze Śląskiem*, „Prace Naukowe WSP w Częstochowie. Zeszyty Historyczne” 1994, t. 2, s. 76.

¹⁶ Na terenie województwa częstochowskiego znajdowały się następujące dekanaty: św. Józefa w Częstochowie (8 parafii i wikariatów terenowych), NMP Jasnogórskiej w Częstochowie (9), św. Wojciecha w Częstochowie (8), św. Zygmunta w Częstochowie (8), blachowieński (6), brzeźnicki (5), działoszyński (1), gidelski (9), kłobucki (11), kłomnicki (7), krzepicki (9), mstowski (11), myszkowski (10), olsztyński (9), pajęczarski (3), porajski (8), praszkowski (9), sączowski (1), siewierski (1), Truskolaski (7), NMP Królowej Polski w Zawierciu (3), żarecki (5). Łącznie 148 parafii. Opracowano na podstawie *Kościół Częstochowski 1987. Katalog osób i instytucji*, Częstochowa 1987.

katowickiego¹⁷, piotrkowskiego¹⁸, sieradzkiego¹⁹ i kaliskiego²⁰. Warunkowało to konieczność utrzymywania relacji ze stojącymi na czele tychże jednostek administracyjnych wojewodami oraz z działającymi w ramach Urzędów Wojewódzkich Wydziałami do Spraw Wyznań, odpowiedzialnymi za prowadzenie polityki wyznaniowej. Z racji, że siedzibą ordynariusza była Częstochowa, jak również ze względu na największą liczbę parafii (148) położonych w województwie częstochowskim, najintensywniejsze kontakty w interesującym nas okresie były utrzymywane z wojewodą częstochowskim Grzegorzem Lipowskim²¹ oraz ze stojącym na czele Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie Jerzym Zalewskim²², jak również z odpowiedzialnym za wprowadzenie w życie postanowień WRON w województwie częstochowskim płk. Eugeniuszem Ruso-
niem, pełnomocnikiem-komisarzem Komitetu Obrony Kraju²³.

¹⁷ Na terenie województwa katowickiego znajdowały się następujące dekanaty: Trójcy Przenajświętszej w Będzinie (8), św. Stanisława BM w Czeladzi (7), św. Antoniego w Dąbrowie Górniczej (6), Najświętszego Serca Pana Jezusa w Dąbrowie Górniczej (8), NMP Anielskiej w Dąbrowie Górniczej (6), łazowski (5), sączowski (7), siewierski (10), Chrystusa Króla w Sosnowcu (7), św. Tomasza w Sosnowcu (7), Wniebowzięcia NMP w Sosnowcu (9), NMP Królowej w Zawierciu (4), św. ap. Piotra i Pawła w Zawierciu (7). Łącznie 91 parafii. Opracowano na podstawie *Kościół Częstochowski 1987...*

¹⁸ Na terenie województwa piotrkowskiego znajdowały się następujące dekanaty: brzeźnicki (1), gorzkowicki (9), kodrąbski (10), pajęczański (3), św. Lamberta w Radomsku (7), Najświętszego Serca Pana Jezusa w Radomsku (7), rozprzański (7), sulmierzycki (5). Łącznie 39 parafii. Opracowano na podstawie *Kościół Częstochowski 1987...*

¹⁹ Na terenie województwa sieradzkiego znajdowały się następujące dekanaty: bolesławiecki (1), działoszyński (8), lututowski (2), osjakowski (6), pajęczański (1), praszkowski (3), NMP Pocieszenia w Wieluniu (10), św. Wojciecha BM w Wieluniu (8). Łącznie 39 parafii. Opracowano na podstawie *Kościół Częstochowski 1987...*

²⁰ Na terenie województwa kaliskiego znajdowały się następujące dekanaty: bolesławiecki (8), lututowski (4), wieruszowski (8). Łącznie 20 parafii. Opracowano na podstawie *Kościół Częstochowski 1987...*

²¹ Grzegorz Lipowski ur. 1936, w latach 1956–1990 należał do PZPR; 1972–1980 dyrektor Zakładów Przemysłu Lniarskiego „Wigolen”; 1980–1989 wojewoda częstochowski; senator IV i V kadencji – R. Hubner, *Who is who w Polsce. Leksykon biograficzny...*, [b.m.w.] 2002, s. 1114.

²² Jerzy Zalewski ur. 1937, posiadał wykształcenie wyższe administracyjne. Zanim został zatrudniony w Wydziale do Spraw Wyznań, pracował w szkole podstawowej (1954–1958), w Kopalni Węgla w Siemianowicach (1958–1960), w wydziale finansowym urzędu miasta (1960–1969), w Urzędzie Powiatowym w Myszkowie (1969–1975). Od 1975 r. został zatrudniony w Urzędzie Wojewódzkim w Częstochowie. Był członkiem PZPR. – J. Durka, *Sprawy wyznaniowe województwa częstochowskiego na podstawie sprawozdań Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie i Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie z lat 1982–1984*, [w:] *Państwo – religia. Instytucje państwowe i obywatele wobec religii w Europie Środkowo-Wschodniej w XX wieku*, red. J. Durka, t. 1, Kalisz 2014, s. 260.

²³ Eugeniusz Rusoń (1927–2006), pułkownik dyplomowany, członek PZPR; 1981–1983 pełnomocnik Komitetu Obrony Kraju na województwo częstochowskie, od 1990 r. właściciel przed-

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie wieloaspektowej działalności biskupów częstochowskich w okresie stanu wojennego, wyrażającej się zabieganiem o zwolnienie aresztowanych, niesieniem im i ich rodzinom pomocy duchowej i materialnej, dążeniem do złagodzenia rygorów stanu wojennego, zapewnieniem nieskrępowanej posługi duszpasterskiej i możliwości publicznego manifestowania wiary, np. poprzez umieszczenie krzyży w miejscach publicznych czy organizowanie pielgrzymek i procesji, wyrażającej się także obroną duchownych uznawanych przez władze państwowe za „wrogów PRL”, itd. Dzieje diecezji częstochowskiej w interesującym nas okresie w większym bądź mniejszym stopniu stanowiły zainteresowanie następujących badaczy: ks. M. Mikołajczyka²⁴, J. Nei²⁵, J. Durki²⁶, ks. P. Kostrzewskiego²⁷, M. Nowakowskiej-Majcher²⁸, K. Miroszewskiego i Z. Woźniczki²⁹ oraz ks. J. Związka³⁰. Żadna z prac tychże autorów nie stanowi całościowego opracowania wskazanego tematu. Również niniejszy artykuł nie pretenduje do tego miana. Autor żywi jednak nadzieję, że przyczyni się on do poszerzenia wiedzy na temat działalności duszpastersko-społecznej biskupów częstochowskich. M.in. z uwagi na ograniczenia wydawnicze zrezygnowano z przedstawienia działalności kaznodziejskiej i jedynie zasygnalizowano problematykę dotyczącą jubileuszu 600-lecia Jasnej Góry i pielgrzymki Jana Pawła II do ojczyzny w 1983 roku. Podstawową bazę źródłową stanowiły akta przechowywane w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie, Archiwum Akt Nowych, Archiwum Państwowym w Częstochowie i w Instytucie Pamięci Narodowej.

siębiorstwa handlowego – *Ruch pielgrzymkowy na Jasną Górę 1945–1989. Wybór dokumentów*, wstęp i red. W.P. Wlaźlak, A. Snajder, Katowice 2009, s. 424.

²⁴ M. Mikołajczyk, *Władza ludowa a diecezja częstochowska*, Częstochowa 2000; tenże, *Troska o przeszładowanych w stanie wojennym w diecezji częstochowskiej*, [w:] *Kapłan teolog. Księga jubileuszowa z okazji 50-lecia pracy dydaktycznej i wychowawczej ks. prof. Jana Kowalskiego w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Częstochowskiej*, Częstochowa 2009, s. 335–345.

²⁵ J. Neja, dz. cyt., s. 87–158.

²⁶ J. Durka, dz. cyt., s. 255–278.

²⁷ P. Kostrzewski, *Kościół katolicki wobec stanu wojennego na ziemi myszkowskiej (1981–1983)*, „Zeszyty Myszkowskie” 2017, nr 4, s. 115–141.

²⁸ M. Nowakowska-Majcher, *Opozycja w regionie częstochowskim 1981–1989. Kalendarium 1980–1989*, Częstochowa 2009.

²⁹ K. Miroszewski, Z. Woźniczka, „Solidarność” w Częstochowie jako główna siła opozycyjna w latach osiemdziesiątych, [w:] *Częstochowy drogi ku niepodległości*, red. R. Szwed, W. Palus, Częstochowa 1998, s. 241–278; Z. Woźniczka, *Częstochowa w latach osiemdziesiątych*, [w:] *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru jasnogórskiego*, t. 4, red. K. Kersten, Częstochowa 2007, s. 372, 379–383.

³⁰ J. Związek, *Kościół częstochowski w okresie PRL*, [w:] *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru jasnogórskiego*, t. 4, s. 496.

1. Interwencje w sprawie represjonowanych i zniesienia rygorów stanu wojennego

W chwili wprowadzenia stanu wojennego bp Stefan Bareła przebywał w Berlinie na uroczystości 100-lecia urodzin pierwszego biskupa częstochowskiego Teodora Kubiny³¹. Pod nieobecność ordynariusza rozmowę w dniu 13 grudnia 1981 roku z komisarzem wojskowym pułkownikiem Eugeniuszem Rusoniem przeprowadził bp Tadeusz Szwagrzyk³². Ordynariusz powrócił do Częstochowy następnego dnia w godzinach wieczornych³³.

Bp Bareła po raz pierwszy spotkał się z komisarzem Rusoniem 15 grudnia br., a tematem rozmowy, w której uczestniczył również bp Szwagrzyk, był udział ks. Stanisława Gębki³⁴ w grupowym przejściu do katedry na mszę św. w intencji

³¹ Teodor Filip Kubina ur. 16 IV 1880 r. w Świętochłowicach. Po ukończeniu gimnazjum w Królewskiej Hucie rozpoczął studia teologiczne w 1901 r. na Uniwersytecie Wrocławskim. W tymże roku został wysłany na studia do Rzymu (Angelicum i Gregorianum). W 1904 roku uzyskał doktorat z filozofii, w 1907 doktorat z teologii. Świecenia kapłańskie przyjął w 1906 roku. Po powrocie do diecezji wrocławskiej został wikariuszem w Mikołowie, a następnie w Bytomiu. Za działalność społeczną i patriotyczną na rzecz Polski został przeniesiony pod presją władz pruskich na Pomorze Zachodnie, a potem do Berlina. Od 1917 r. był proboszczem w parafii NMP w Katowicach. Bardzo aktywnie uczestniczył w powstaniach śląskich i plebiscycie, opowiadając się za włączeniem Śląska do Polski. Uczestniczył w międzynarodowych kongresach eucharystycznych. Opublikował wiele rozpraw naukowych, głównie z zakresu katolickiej nauki społecznej. W 1931 r. otrzymał doktorat *honoris causa* Uniwersytetu Jagiellońskiego. Pierwszy biskup diecezji częstochowskiej w latach 1925–1951. Zmarł 13 II 1951 roku. – J. Związek, *Biskup Teodor Kubina – organizator Akcji Katolickiej w diecezji częstochowskiej (1931–1939)*, [w:] Ks. bp dr Teodor Kubina biskup częstochowski. *W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, Akcja Katolicka, Częstochowa 2005, s. 9–42.

³² Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie (dalej: AKMCz), sygn. 61/1, Protokół z rozmów bp. Stefana Bareły z pułkownikiem Eugeniuszem Rusoniem z dnia 31 XII 1981 r., k. 31.; M. Mikołajczyk, *Władza ludowa...*, s. 205.

³³ Tenże, *Troska o prześladowanych...*, s. 335.

³⁴ Stanisław Gębka ur. 1940 r. w Potasznym (obecnie Myszków). Świecenia kapłańskie przyjął 20 VI 1965 r. Duszpasterzował w parafii Chełmo, Czastary, Czajków, Łazy. Od 1973 r. podjął pracę w kurii diecezjalnej na stanowisku notariusza-archiwariusza. Pełnił również funkcję referenta duszpasterstwa dobroczynności, diecezjalnego dyrektora Apostolstwa Chorych, sekretarza Diecezjalnego Komitetu Roku Świętego. Był odpowiedzialny za peregrynację kopii cudownego obrazu Matki Bożej Częstochowskiej w diecezji częstochowskiej. Od 1980 r. kierował Wydziałem Duszpasterstwa. Uczestniczył w pracach synodu prowincjonalnego metropolii krakowskiej oraz II synodu diecezji częstochowskiej. 25 VII 1981 r. nominowany administratorem parafii pw. Stanisława Kostki w Częstochowie. W tym czasie kierował Wydziałem Charytatywnym. Proboszcz parafii św. Antoniego w Częstochowie (1995–2003), a następnie parafii archikatedralnej pw. Świętej Rodziny w Częstochowie (2003–2014). Od 2014 r. na emeryturze. Od X 2017 do VIII 2018 administrator parafii katedralnej. – Życiorys ks. Stanisława Gębki z 2 XI 2018 r. – AKMCz, sygn. brak, Akta personalne ks. Stanisława Gębki.

Ojczyzny. Ordynariusz tłumaczył, że zgodnie z wydanymi zaleceniami, od początku grudnia odbywały się nabożeństwa w intencji ojczyzny³⁵, i zapewniał, że ks. Gębki, znanego z gorliwości duszpasterskiej, nie można traktować jako przestępcy, ale jako „odpowiedzialnego za ludzi Polaka i kapłana”. Odnosząc się do zarzutu, że Jasna Góra stała się miejscem ukrywania członków Solidarności, przypominał, że jest to miejsce wyjątkowe, powszechnie uznawane za stolicę duchową narodu. Wobec tego zaprotestował przeciwko stosowaniu przemocy na terenie klasztoru. Wtedy to został poinformowany przez komisarza o zatrzymaniu na Jasnej Górze działacza „Solidarności” Krzysztofa Biało³⁶. W celu wyjaśnienia okoliczności tego wydarzenia zaprosił na rozmowę przeora paulinów o. Konstancjusza Kunza³⁷, który przekazał, że Biało został 14 grudnia 1981 roku o godz. 17.45 zatrzymany na terenie Jasnej Góry, w krużganku łączącym Salę Rycerską z kaplicą Cudownego Obrazu³⁸. Jeszcze tego samego dnia w godzinach popołu-

³⁵ Na mocy *Instrukcji duszpasterskiej dotyczącej organizacji dni szczególniejszej modlitwy w intencji ojczyzny w diecezji częstochowskiej* parafie diecezji częstochowskiej zostały zobowiązane do zorganizowania w dniach od 13 do 25 grudnia 1981 r. specjalnych modlitw w intencji ojczyzny. W związku z tym, w niedzielę 13 grudnia należało odczytać *Odezwę biskupa częstochowskiego do diecezjan wzywającą do modlitwy w intencji ojczyzny* oraz zachęcić wiernych do udziału w pielgrzymce błagalnej za Ojczyznę do bazyliki katedralnej w Częstochowie, sanktuarium Matki Boskiej Anielskiej w Dąbrowie Górniczej lub Matki Bożej Pocieszenia w Wieluniu, zgodnie z załączonym terminarzem. Codziennie po wieczornej mszy św. przed wystawionym Najświętszym Sakramentem należało odśpiewać suplikację i *Boże, coś Polskę* oraz odmówić modlitwę za ojczyznę. – *Instrukcja duszpasterska dotycząca organizacji dni szczególniejszej modlitwy w intencji ojczyzny w diecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 1982, nr 4, s. 75–76.

³⁶ AKMCz, sygn. 61/1, Protokół z rozmów bp. Bareły z pułkownikiem Eugeniuszem Rusoniem z 31 XII 1981 r., k.31–32. Zob. szerzej: K. Biało, *Dopadli mnie pod Jasną Górą*, „Dziennik Zachodni” 2006, nr 290, s. 18; W. Rotarski, *NSZZ „Solidarność” Region Częstochowa*, [w:] *NSZZ „Solidarność” 1980–1989*, t. 6., *Polska Południowa*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa, s. 855–856.

³⁷ O. Konstancjusz Kuntz ur. 1934, paulin, święcenia kapłańskie przyjął w 1965 r., przeor klasztoru na JG, definitor generalny, dyrektor Wydawnictwa Paulinianum, *Ruch pielgrzymkowy...*, s. 306.

³⁸ AKMCz, sygn. 61/1, Protokół z rozmów bp. Bareły z pułkownikiem Eugeniuszem Rusoniem z dnia 31 XII 1981 r., k.32; tamże, Oświadczenie przeora Jasnej Góry o. Konstancjusza Kunza w sprawie aresztowania na Jasnej Górze z dnia 15 XII 1981 r., k. 20. 13 XII 1981 r. Krzysztof Biało przebywał wśród strajkujących studentów w WSP w Częstochowie, a następnie wraz z innymi związkowcami udał się na Jasną Górę, gdzie w Sali Rycerskiej zgromadziło się od 60 do 80 osób, m.in. Stanisław Cichoń, Andrzej Jankowski, Marian Magiera, Jarosław Mszyca, Jacek Tomczyk i Anna Woźnicka, którzy utworzyli Regionalny Komitet Strajkowy. Jego przewodniczącym K. Biało wezwał do strajku powszechnego w zakładach pracy nieobjętych militaryzacją – „Solidarność”, *opozycja i opór społeczny w Regionie Częstochowskim w dokumentach Służby Bezpieczeństwa (1980–1990)*. Wybór dokumentów, wstęp, wybór i oprac. ks. W.P. Wlaźlak, Częstochowa 2012, s. 28.

dniowych biskup ponownie spotkał się z Rusoniem, oświadczając, że fakt pozbawienia wolności tegoż działacza „Solidarności” był przestępstwem przeciwko nienaruszalności miejsca świętego. Prosił również o zaniechanie dalszych aresztowań, unikanie pretekstów do przelewania krwi bratniej oraz o adresy internowanych i aresztowanych z terenu diecezji częstochowskiej³⁹.

Do kolejnej rozmowy ordynariusza z komisarzem Rusoniem doszło 16 grudnia tr. Biskup prosił o uwolnienie internowanych i aresztowanych, a szczególnie ks. Gębki. Powołując się na pismo sekretarza Episkopatu Polski, zgłosił sprzeciw wobec wzywania przez władze komunistyczne księży i zmuszania ich do składania podpisów pod deklaracjami lojalności. Ponowił również prośbę o udostępnienie dla celów duszpasterskich i charytatywnych adresów rodzin osób internowanych i aresztowanych⁴⁰.

Przedmiotem rozmowy przeprowadzonej 17 grudnia 1981 roku był komunikat Rady Głównej Episkopatu sprzed dwóch dni. Pułkownik Rusoń nalegał na jego odwołanie, ponieważ w obecnej sytuacji groził on spowodowaniem nowego rozlewu krwi. Biskup oświadczył, że komunikat został już rozesłany do parafii w celu odczytania w najbliższą niedzielę. Decyzję o ewentualnym jego wstrzymaniu musiałby podjąć episkopat. Gdy Rusoń poinformował go, że taka decyzja już zapadła, oświadczył, że musi osobiście zbadać sprawę. W tym celu wystąpił następnego dnia ks. Zenona Janyszek⁴¹, wicekanclerza kurii diecezjalnej do Warszawy, aby zasięgnął opinii w Sekretariacie Episkopatu Polski. W sobotę 19 grudnia 1981 roku, w czasie pobytu w CzSD w Krakowie, został poinformowany przez kardynała Franciszka Macharskiego o odwołaniu komunikatu Rady Głównej przez prymasa Glempa i zastąpieniu go oświadczeniem prymasa⁴².

Od 14 grudnia 1981 roku zaczęły spływać do Kurii Diecezjalnej w Częstochowie prośby o interwencję w sprawie internowanych i zatrzymanych. Przykładem może być pismo podpisane przez pracowników Miastoprojektu-Częstochowy w sprawie internowanego pracownika Zbigniewa Śliwińskiego, aresztowanego w nocy z 12/13 grudnia. Podkreślano, że Śliwiński jest ojcem dwojga małych dzieci, dobrym i szlachetnym człowiekiem, gwarantowano, że po wyjściu na wolność nie popełni czynów godzących w dobro Ojczyzny.

³⁹ AKMCz, sygn. 61/1, Protokół z rozmów bp Bareły z pułkownikiem Eugeniuszem Rusoniem z 31 XII 1981 r., k.32.

⁴⁰ Tamże, k.32–33.

⁴¹ Zenon Janyszek ur. 17 XII 1929 r. w Młynach k. Wielunia. Święcenia kapłańskie przyjął 26 VI 1955 r. Przez szereg lat pełnił wiele ważnych funkcji w strukturach Kurii Diecezjalnej (Metropolitalnej) w Częstochowie. Zmarł 19 IX 2014 r. – P. Wolnicki, *Ks. infułat mgr lic. Zenon Janyszek (1929-2014)*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 2014, nr 7-12, s. 103–105.

⁴² AKMCz, sygn. 61/1, Protokół z rozmów bp Bareły z pułkownikiem Eugeniuszem Rusoniem z 31 XII 1981 r., k.33.

Mając na uwadze kazanie Prymasa Polski abp. Józefa Glempa wygłoszone w Warszawie w dniu 13 grudnia⁴³, nie chcemy podejmować działań, które mogłyby doprowadzić do nieobliczalnych następstw. Nie możemy jednak siedzieć bezczynnie, kiedy nasz kolega jest internowany, a dzieci są pozbawione ojca w tym trudnym okresie⁴⁴.

Do biskupa zwracały się również osoby prywatne, czego przykładem może być pismo S. Woźnickiej, proszącej o interwencję w sprawie córki Anny Woźnickiej, członkini prezydium ZR NSZZ „Solidarność” w Częstochowie, aresztowanej za rzekomą działalność w dniach 13–14 grudnia 1981 roku na terenie Jasnej Góry. Informowała ona, że w po świętach Bożego Narodzenia ma się odbyć w trybie przyśpieszonym polityczny proces w Sądzie Wojewódzkim w Częstochowie, a na ławie oskarżonych obok jej córki mieli zasiąść Marian Magiera i Krzysztof Biało⁴⁵.

⁴³ W kazaniu wygłoszonym w kościele Matki Bożej Łaskawej w Warszawie prymas Glemp zaapelował o niedopuszczenie do bratobójczej walki: „Pozostaje wszakże sprawa najważniejsza: ratowanie życia i obrona przed rozlewem krwi. W tej obronie Kościół będzie bezwzględny. To nic, że ktoś może oskarżać Kościół o tchórzostwo, o kunktatorstwo, o rozładowywanie radykalnych nastrojów. Kościół broni każdego życia ludzkiego, a więc w stanie wojennym będzie wołał, gdzie tylko może, o spokój, o zaniechanie gwałtów, o zaniechanie bratobójczych walk [...]. Nie oddajcie Waszych głów, bracia Robotnicy i Pracownicy wielkich zakładów, bo cena uciętej głowy będzie bardzo niska, natomiast każda głowa i każda para rąk bezcenne będą dla odbudowywania tej Polski, jaka będzie i jaka być musi po zakończeniu stanu wojennego”. Cyt. za: A. Micewski, *Kościół wobec „Solidarności” i stanu wojennego*, Paryż 1987, s. 72.

⁴⁴ AKMCz, sygn. 61/1, Pismo pracowników Miastoprojekt-Częstochowa do bp. Bareły z 14 XII 1981 r., k. 4. Pracownicy Politechniki Częstochowskiej prosili o interwencję w sprawie uwolnienia Andrzeja Burghardt, członka Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” Politechniki Częstochowskiej, aresztowanego 14 XII 1981 r. Z analogiczną prośbą zwróciła się żona Anna Burghardt – AKMCz, sygn. 61/1, Pismo pracowników Politechniki Częstochowskiej do bp S. Bareły z 14 XII 1981 r, k. 6.; tamże, Pismo A. Burghardt z 21 grudnia 1981, k. 13.

⁴⁵ Tamże, Pismo S. Woźnickiej do bp S. Bareły, b.d, k.7-10; ponadto do kurii diecezjalnej zwróciła się Anna Zębik, prosząc o interwencję ws. jej męża Mariana Zębika internowanego w Zabrzu. Pozostała ona z trojgiem nieletnich dzieci i niedołącznymi rodzicami wymagającymi stałej opieki; Helena Stankiewicz prosiła o interwencję ws. 19-letniego syna Przemysława Stankiewicza, pracownika MPK, również internowanego w Zabrzu. – Tamże, Pismo bp Musiela do KW MO w Częstochowie z 18 I 1982, k. 61; Sławomira Stębowska-Okularczyk prosiła o ustalenie miejsca pobytu męża Andrzeja Okularczyka, pracownika Politechniki Częstochowskiej (urlopowanego od 1 VII 1981 r.) aresztowanego 13 XII 1981 r. o godz. 0.15, będącego członkiem ZR NSZZ „Solidarność” w Częstochowie. – Tamże, Pismo Sławomiry Stębowskiej-Okularczyk do bp Bareły z 21 XII 1981 r., k. 14; Jadwiga Janik prosiła o pomoc w ustaleniu miejsca przetrzymywania męża Stanisława Janika, pełniącego funkcję przewodniczącego NSZZ „Solidarność” w Kombinacie Budowy Maszyn „Częstochowa” w Kłobucku, aresztowanego 13 grudnia o godz. 9.00. Zwracała uwagę na zły stan zdrowia męża i konieczność leczenia – tamże, Pismo Jadwigi Janik do bp. Bareły z 21 XII 1981, k. 15; Maria Bauer prosiła o pomoc w ustaleniu miejsca przetrzymywania córki Aleksandry Gołębiowskiej, pracownicy NSZZ Solidarność Regionu Często-

W pierwszych dniach stanu wojennego palącą kwestią było zatem ustalenie liczby osób internowanych, miejsc ich przetrzymywania oraz adresów domowych. Z prośbą o udostępnienie powyższych danych biskup Bareła zwrócił się do komendantów wojewódzkich MO w Katowicach, Częstochowie, Piotrkowie Trybunalskim, Sieradzu i Kaliszu⁴⁶. Zobowiązał również proboszczów do dostarczenia listy osób internowanych lub aresztowanych oraz zwolnionych z pracy ze względów ideologicznych i objęcia ich i ich rodzin systematyczną troską duszpasterską⁴⁷.

W odpowiedzi z 18 stycznia 1982 roku komendant wojewódzki MO w Katowicach płk dr Jerzy Gruba⁴⁸ przekazał listę zawierającą 153 nazwiska osób z województwa katowickiego, zamieszkałych w granicach diecezji częstochowskiej, a przetrzymywanych w następujących ośrodkach odosobnienia: Strzelcach Opolskich (102 osoby), Jastrzębiu-Szerokiej (8 osób), KWMO w Katowicach (23 osoby), w Zabrze-Zaborzu (18 osób), Sosnowcu (2 osoby)⁴⁹. Komendant wojewódzki MO w Częstochowie płk inż. Edward Kłosowski⁵⁰ pismem z 23 stycznia 1982 r. poinform-

chowa, aresztowanej 13 grudnia o godz. 2.00 w nocy. Podkreślała, że była ona jedyną żywicielką i opiekunką 18 letniego syna. – Tamże, Pismo Marii Bauer do bp Bareły z 21 XII 1981 r., k. 17; Izabela Trzepizur prosiła o zainteresowanie się losem męża Waldemara Trzepizura, zatrudnionego w Kombinacie Budowy Maszyn w Kłobucku, działacza „Solidarności”, uczestnika I Krajowego Zjazdu w Gdańsku, a równocześnie członka Klubu Inteligencji Katolickiej i PTTK, który został aresztowany 16 XII 1981 r. Żona pozostała sama z dwojgiem dzieci, a dodatkowo musiała opiekować się schorowaną matką męża, mieszkającą w innej dzielnicy. – Tamże, Pismo Izabeli Trzepizur do bp. Bareły, b.d, k. 28; Mirosława Harabasz prosiła o ustalenie pobytu męża, inż. Teodora Harabasza, aresztowanego 13 XII 1981 r. 15 minut po północy. Znajdował się on w trakcie kuracji i wymagał stałego podawania leków, których nie zabrano w trakcie aresztowania – tamże, Pismo M. Harabasz do bp. S. Bareły z 20 XII 1981, k. 11.

⁴⁶ AKMCz, sygn. 61/1, Pismo bp. Bareły do Komendanta KW MO w Katowicach z 9 I 1982 r., k. 37; tamże, Pismo bp. Bareły do Komendanta KW MO w Częstochowie z 9 I 1982 r., k. 38; tamże, Pismo bp. Bareły do Komendanta KW MO w Piotrkowie Trybunalskim z 9 I 1982 r., k. 39; tamże, Pismo bp. Bareły do Komendanta KW MO w Sieradzu z 9 I 1982 r., k. 40; tamże, Pismo bp Bareły do Komendanta KW MO w Kaliszu z 9 I 1982 r., k. 41; M. Mikołajczyk, *Troska o prześladowanych...*, s. 335.

⁴⁷ „Okólnik Kurii Diecezjalnej w Częstochowie” 1982, nr 2, s. 1.

⁴⁸ Jerzy Gruba ur. 29 III 1935 r. w Psarach, wieloletni działacz PZPR; w latach 1979–1983 był komendantem wojewódzkim MO w Katowicach. W październiku 1982 r. awansowany do stopnia generała brygady MO. W latach 1983–1985 był zastępcą komendanta głównego MO. W latach 1985–1990 pełnił funkcję szefa Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Krakowie. W 1990 r. przeszedł w stan spoczynku. – W. Frazik, F. Musiał, M. Szpytma, *Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Krakowie: informator personalny*, Kraków 2006.

⁴⁹ AKMCz, sygn. 61/1, Pismo komendanta wojewódzkiego MO w Katowicach płk dr Jerzego Gruby do bp S. Bareły, 18 stycznia 1982, k. 55–60.

⁵⁰ Edward Kłosowski ur. 9 V 1936 r. w Hrankach. W latach 1980–1983 był komendantem wojewódzkim MO w Częstochowie. W latach 1983–1989 komendant stołeczny MO. Zmarł w 2020 r. – *Kadra bezpieki 1945–1990. Obsada stanowisk kierowniczych aparatu bezpieczeństwa w wojewódz-*

mował o internowaniu 102 osób z województwa częstochowskiego i przetrzymywaniu ich w ośrodkach odosobnienia w Zabrze-Zaborzu (87 osób), Zakładzie Karnym w Lublińcu (8), Zakładzie Karnym w Raciborzu (7). Wskazał, że wobec 20 osób w okresie od 20 grudnia 1981 roku do 22 stycznia 1982 roku uchylono decyzję o internowaniu, dzięki czemu zostali oni zwolnieni do domów. Wśród nich znajdował się ks. Gębka. Nadmieniał również, że kobiety przebywające w Zakładzie Karnym w Lublińcu zostaną 25 stycznia 1982 roku przeniesione do ośrodka odosobnienia w DarłóWKu⁵¹. Komendant wojewódzki MO w Sieradzu ppłk Sławomir Orbik⁵² w piśmie z 21 stycznia 1982 roku poinformował o 6 osobach z diecezji częstochowskiej przetrzymywanych w Łowiczu (4 osoby) i Gołdapii (2 osoby)⁵³. Komendant wojewódzki MO Zdzisław Wewer⁵⁴ w Piotrkowie Trybunalskim 30 stycznia 1982 roku poinformował o internowaniu 9 osób z diecezji częstochowskiej i przetrzymywaniu ich w Zakładzie Karnym w Łowiczu⁵⁵. Natomiast komendant wojewódzki MO w Kaliszu płk Józef Skoczek⁵⁶ 16 stycznia 1982 roku poinformował, że w ośrodku odosobnienia nie przebywała żadna osoba zamieszkująca na obszarze należącym do diecezji częstochowskiej⁵⁷.

Bp Bareła 28 grudnia 1981 roku skierował do komisarza Rusonia pismo z prośbą o interwencję w sprawie zwolnienia 20 internowanych⁵⁸ oraz w sprawie 10 osób pozbawionych prawa nauczania na Politechnice Częstochowskiej⁵⁹.

twach śląskim/katowickim, bielskim i częstochowskim, wstęp i red. W. Dubiański, A. Dziuba i A. Dziurok, Katowice 2009, s. 268–269.

⁵¹ AKMCz, sygn. 61/1, Pismo komendanta wojewódzkiego MO w Częstochowie płk inż. Edwarda Kłosowskiego z 23 I 1982, k. 73–79.

⁵² Sławomir Orbik, komendant wojewódzki MO w Sieradzu w latach 1981–1989 – *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 3: 1975–1990, red. P. Piotrowski, Warszawa 2008, s. 266.

⁵³ AKMCz, sygn. 61/1, Pismo komendanta wojewódzkiego MO w Sieradzu ppłk. mgr. S. Orbika do bp. Bareły z 21 I 1982, k. 71–72.

⁵⁴ Zdzisław Wewer pełnił funkcję komendanta wojewódzkiego MO w Piotrkowie Trybunalskim w latach 1981–1988. – *Aparat bezpieczeństwa...*, s. 229.

⁵⁵ AKMCz, sygn. 61/1, Pismo komendanta wojewódzkiego MO w Piotrkowie Trybunalskim do bp. Bareły z 30 I 1982, k. 89–91. Szerzej na temat stanu wojennego w województwie sieradzkim i piotrkowskim zob.: L. Próchniak, *Ziemia Łódzka i Sieradzka*, [w:] *Stan wojenny w Polsce 1981–1983*, red. A. Dudek, Warszawa 2003, s. 689–756; A. Czyżewski, *Peryferie stanu wojennego? – casusu województwa sieradzkiego*, „Dzieje Najnowsze” 2016, nr 1, s. 113–133.

⁵⁶ Józef Skoczek, komendant wojewódzki MO w Kaliszu w latach 1981–1990. – *Aparat bezpieczeństwa...*, s. 130.

⁵⁷ AKMCz, sygn. 61/1, Pismo komendanta wojewódzkiego MO w Kaliszu do bp. Bareły z 16 I 1982, k. 51.

⁵⁸ Tamże, Pismo bp. S. Bareły do pułkownika E. Rusonia z 28 XII 1981, k. 22–23.

⁵⁹ Tamże, Wykaz osób pozbawionych prawa nauczania na Politechnice Częstochowskiej z 28 XII 1981, k. 27. Prośba dotyczyła następujących osób: mgr Musiał (germanistka), mgr Steczko (anglistka), doc. dr. hab. inż. Zielińskiego (z Wydziału Inżynierii Lądowej, pozbawionego stanowiska kierownika zakładu), mgr Ludmiły Ludwikowskiej (z Instytutu Metalurgii), dr. Stefana Lu-

W ramach bowiem przygotowań uczelni do wznowienia zajęć dydaktycznych na kolegium rektorskim ustalono, że dyrektorzy instytutów przeprowadzą rozmowy z pracownikami naukowo-dydaktycznymi, co do których istniało podejrzenie, że mogliby oddziaływać na młodzież w niewłaściwy sposób ze względu na prezentowaną postawę ideową lub działalność związkową. Osoby te miały zostać pozbawione prawa do prowadzenia zajęć dydaktycznych. Decyzję o odsunięciu od zajęć podano ustnie, bez uzasadnienia, a w jednym przypadku dokonano tego w trakcie prowadzenia zajęć ze studentami. Pisemne uzasadnienia podano tydzień później. Co więcej, niektórych pracowników pozbawiono ważnych funkcji, takich jak: promotorstwo prac czy opieka nad działalnością kół naukowych i grup studenckich. Nierzadko czyniono to w ramach osobistych porachunków⁶⁰.

Ordynariusz 21 grudnia skierował kolejne pismo do komisarza Rusonia, prosząc o zwolnienie kolejnych 65 osób⁶¹. Natomiast 15 stycznia 1982 roku zwrócił się z analogiczną prośbą do ministra sprawiedliwości Sylwestra Zawadzkiego⁶².

W tych poczynaniach biskupa ordynariusza wspierali biskupi pomocniczy – Franciszek Musiel i Miłostaw Kołodziejczyk. Interweniowali oni w sprawie A. Woźnickiej, M. Magieri i K. Biało, którzy 29 grudnia mieli być sądzeni za działalność w Solidarności. Bp Kołodziejczyk w piśmie do Prokuratury Wojewódzkiej w Częstochowie prosił o umorzenie postępowania karnego⁶³. Analogiczną prośbę tego samego dnia skierował do Sądu Wojewódzkiego bp Franciszek Musiel⁶⁴. W odpowiedzi Stefan Pietruszka, prokurator wojewódzki w Częstochowie, poinformował, że nie może ustosunkować się do przedłożonej prośby, ponieważ wymienione osoby zostały 23 grudnia przekazane do dyspozycji Sądu Wojewódzkiego w Częstochowie z aktem oskarżenia⁶⁵. Tenże sąd 29 grudnia wymierzył oskarżonym następujące kary: Biało został skazany na 4 lata i 6 miesięcy pozbawienia wolności oraz pozbawienie praw publicznych na okres 3 lat, Magiera na 3 lata i 6 miesięcy pozbawienia wolności, Woźnicka na 1 rok i 5 miesięcy pozbawienia wolności⁶⁶.

dwikowskiego (z Instytutu Metalurgii), mgr. Andrzeja Burghardta (OETO, internowany), mgr. Andrzeja Okularczyka (Instytut Podstaw Konstrukcji Maszyn, internowany), mgr. Zbigniewa Muchowicza (MINES), mgr. Kulawika (MINES), doc. dr hab. Janiny Ujmy (Instytut Metalurgii, pozbawiona stanowiska z-cy dyrektora Instytutu Metalurgii).

⁶⁰ Tamże, Pismo J. Ujmy i A. Banaszkiewicz do bp. Bareły z 10 II 1982, k. 108.

⁶¹ Tamże, Pismo bp. S. Bareły do pułkownika Rusonia z 31 XII 1981, k. 24.

⁶² Tamże, Pismo ministra sprawiedliwości Sylwestra Zawadzkiego do bp. Bareły z 21 I 1982 r., k. 34.

⁶³ Tamże, Pismo bp. Miłostawa Kołodziejczyka do Prokuratury Wojewódzkiej w Częstochowie z 28 XII 1981 r., k. 21.

⁶⁴ Tamże, Pismo bp. F. Musiela do Sądu Wojewódzkiego w Częstochowie z 28 XII 1981 r., k. 19.

⁶⁵ Tamże, Pismo Prokuratury Wojewódzkiej w Częstochowie do bp. Bareły z 29 XII 1981, k. 30.

⁶⁶ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej: AIPN), sygn. BU 1585/16770, Ocena stanu bezpieczeństwa i porządku publicznego w województwie częstochowskim w okresie 1 XII – 31 XII 1981, przewidywane prognozy rozwoju sytuacji oraz kierunki działań KWMO w Częstochowie, 3 I 1982, k. 283–284.

Biskupi częstochowscy interweniowali również w sprawie ograniczeń wynikających z wprowadzenia stanu wojennego. Ordynariusz w piśmie skierowanym 4 stycznia 1982 roku do komisarza Rusonia sugerował zniesienie ograniczeń w łączności telekomunikacyjnej i pocztowej, które – jego zdaniem – podtrzymywały stan napięcia i dezorganizowały życie i pracę obywateli⁶⁷. Sprawa ta została podjęta również przez bp. Musiela w trakcie rozmowy z E. Rusoniem i J. Zalewskim w dniu 4 stycznia 1982 roku. Ponadto biskup pomocniczy prosił o zaprzestanie przesłuchiwania księży i zmuszania ich do podpisywania oświadczeń. Podniósł także kwestię braku mszy św. dla internowanych w Zakładzie Karnym w Lublińcu i na Zawodziu w Częstochowie. Zaprotestował przeciwko tłumaczeniu Zalewskiego, twierdzącego, że msze św. nie odbyły się, ponieważ księżom nie chciało się odprawiać. Poruszył sprawę zwalniania z pracy i zmuszania do wypisywania się z Solidarności, jak również postawy funkcjonariuszy MO niejednokrotnie karzących bez podstaw do tego. Interlokutorzy biskupa zwrócili mu natomiast uwagę na niewłaściwą postawę niektórych duchownych, m.in. ks. Gębki, który zorganizował procesję do katedry w dniu 13 grudnia 1981, ks. Wojciecha Kujawskiego z parafii Ługi-Radły, który w kazaniu nazwał obozami koncentracyjnymi miejsca odosobnienia dla internowanych, ks. Mariana Kuzy, który podał fałszywą informację o zamordowaniu na kopalni 40 górników, i ks. Mirosława Janikowskiego z Opatowa⁶⁸.

W dniu 12 stycznia 1982 roku biskup Musiel spotkał się w gmachu Komendy Wojewódzkiej MO w Częstochowie z pułkownikiem Henrykiem Wojciechowskim, zastępcą komendanta ds. SB w województwie częstochowskim⁶⁹. Przekazał mu list ordynariusza w sprawie udostępnienia listy wszystkich internowanych z terenu województwa częstochowskiego. Ponadto wręczył listę 11 kobiet inter-

⁶⁷ AKMcz, sygn. 61/1, Pismo bp. Bareły do pułkownika Eugeniusza Rusonia z 4 I 1982 r., k. 36.

⁶⁸ Tamże, Notatka ze spotkania z komisarzem Eugeniuszem Rusoniem i dyrektorem Wydziału do spraw Wyznań Jerzym Zalewskim w dniu 4 I 1982 r., k. 2.

⁶⁹ *Aparat bezpieczeństwa...*, s. 103. Henryk Wojciechowski ur. 12 I 1925 r. w Rzeszówku w powiecie jędrzejowskim. Przebieg jego służby w aparacie represji wyglądał w następujący sposób: 1950 – zastępca szefa PUBP w Żaganiu, 1950–1952 – zastępca naczelnika Wydziału IV WUBP w Zielonej Górze (ochrona gospodarki), 1952–1953 – naczelnik Wydziału IV WUBP w Zielonej Górze; 1953–1954 – naczelnik Wydziału IX WUBP w Zielonej Górze (ochrona przemysłu); 1954–1956 – naczelnik Wydziału IV WUdsBP w Zielonej Górze (ochrona gospodarki); 1958–1962 – zastępca naczelnika Wydziału III KW MO w Zielonej Górze (działalność antypaństwowa); 1962–1963 – naczelnik Wydziału IV KW MO w Zielonej Górze (Kościół); 1963–1967 – II zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. Bezpieczeństwa w Zielonej Górze; 1967–1969 zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. SB w Zielonej Górze; 1969–1975 – zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. SB w Krakowie; 1975–1983 – zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. SB; <https://przystanekhistoria.pl/pa2/biblioteka-cyfrowa/katalogi-wystaw/25624,Twarze-czestochowskiej-bezpieki.html> [dostęp 22.04.2021 r.].

nowanych w Lublińcu z prośbą o ich zwolnienie, akcentując, że dwie z nich znajdują się w stanie błogostawionym (w 6. i 3. miesiącu ciąży). Podniósł sprawę sprofanowania Jasnej Góry przez fakt aresztowania na jej terytorium działacza „Solidarności”. Odniósł się również do problemów wynikających ze stanu wojennego:

- wzywania księży i zmuszania ich do podpisywania deklaracji lojalności,
- nieludzkiego egzekwowania naruszeń godziny milicyjnej lub zakazu poruszania się,
- trwającej blokady telefonów,
- wysokich wyroków wydanych na aresztowanych, wydanych jako pierwsze w kraju,
- niezwalniania osób internowanych,
- niedopuszczania biskupa do internowanych w Zabrze,
- braku odpowiedzi na prośby złożone u komisarza Rusonia.

Pułkownik Wojciechowski zapewnił, że księża nie będą więcej wzywani, a biskup zostanie powiadomiony o zastrzeżeniach wobec duchownych. Za niezgodne z prawdą uznał informacje o wciąganiu do szeregów MO kryminalistów, podawaniu narkotyków funkcjonariuszom ZOMO oraz przesłuchiowaniu niektórych księży przez 7 pracowników SB. Stwierdził również, że obywatele powinni zdać sobie sprawę z surowości stanu wojennego i bezwzględnie podporządkować się władzy i wydanym przez nią przepisom. Pozwolił sobie również na stwierdzenie, że „lepiej dla obywatela, gdy zapłaci surową karę lub dostanie pałą, niż miałby znaleźć się w więzieniu”⁷⁰.

W piśmie skierowanym 15 stycznia 1982 roku do ministra sprawiedliwości prof. Sylwestra Zawadzkiego bp Bareła prosił o zainteresowanie się warunkami, w jakich przetrzymywani byli internowani w Zaborze-Zaborzu⁷¹. Biskup zwracał uwagę, że są oni traktowani jak przestępcy kryminalni, choć nie prowadzono wobec nich postępowania karnego, a ich odosobnienie miało jedynie uniemożliwić im działalność związkową. Ograniczono im możliwość widywania się z rodziną do jednego spotkania w miesiącu i wysłania jedynie dwóch listów w miesiącu. Nie mieli dostępu do ciepłej, a nierzadko bieżącej wody, przetrzymywani byli w zimnych i przepętnionych salach, bez odpowiedniej pościeli. Wiele do życzenia pozostawiały posiłki – zimne i mało kaloryczne. Internowani nie mogli swobodnie poruszać się po zakładzie i kontaktować się ze sobą. Skarżyli się na wulgarne i niegrzeczne zachowanie strażników. Nie zapewniono im opieki zdrowotnej i duszpa-

⁷⁰ AKMCz, sygn. 61/1, Sprawozdanie z rozmowy przeprowadzonej przez bp. F. Musiela z Henrykiem Wojciechowskim, zastępcą komendanta ds. SB w KW MO w Częstochowie w dniu 12 I 1982, k. 44-45; M. Mikołajczyk, *Troska o prześladowanych...*, s. 337.

⁷¹ Szerzej zob.: A. Sznajder, *Ośrodek odosobnienia internowanych w Zakładzie Karnym w Zaborze-Zaborzu 1981–1982*, [w:] *Internowani i uwięzieni w stanie wojennym*, red. T. Kurpierz, J. Neja, Katowice – Warszawa 2018, s. 125–145.

sterskiej. W dniu 22 grudnia 1981 roku ZOMO przeprowadziło wobec nich akcję demonstracyjną. Biskup prosił o umożliwienie internowanym dostępu do odpowiedniej lektury, aby mogli czas odosobnienia wykorzystać na samokształcenie⁷².

W odpowiedzi z dnia 27 stycznia 1982 roku minister Zawadzki wyjaśniał, że większość podniesionych w piśmie biskupa zastrzeżeń dotyczyła pierwszych dni pobytu internowanych w tym ośrodku, kiedy znajdował się on w fazie organizacyjnej. Sytuacja uległa poprawie wraz z przeniesieniem internowanych do trzech wyodrębnionych pawilonów mieszkalnych. Zapewniał, że w obecnej sytuacji mieli oni pełną swobodę w zakresie kontaktów między sobą, do ich dyspozycji pozostawała świetlica wyposażona w telewizor, mieli możliwość przygotowania ciepłych napojów, a trzy razy dziennie spożywali gorące posiłki o wartości przekraczającej 2600 kalorii. Opiekę medyczną zapewniało trzech lekarzy pełniących dyżury od 8.00 do 18.00. Wszyscy internowani zostali poddani wstępnym badaniom lekarskim, a w przypadkach koniecznych badania specjalistyczne przeprowadzano w szpitalach w Zabrze i Rudzie Śląskiej. Poprawie uległy również warunki sanitarne i socjalno-bytowe. Wymianę pościeli dokonywano co dwa tygodnie, raz w tygodniu umożliwiano kąpiel, a codziennie istniała możliwość skorzystania z usług fryzjerskich. Od przedstawicieli PCK otrzymali paczki higieniczne. Do poszczególnych pawilonów dostarczano 5 egzemplarzy dzienników oraz ok. 300 książek na okres dwóch tygodni. Zezwolono na zorganizowanie zajęć oświatowych w zakresie nauczenia języków obcych i matematyki. Codziennie do godz. 22.00 mogli oglądać TV i korzystać z gier stolikowych. Zgodnie z rozporządzeniem ministra sprawiedliwości, z 30 grudnia 1981 roku w sprawie regulaminu osób internowanych w ośrodkach odosobnienia, prowadzona korespondencja nie była limitowana, natomiast od ustalonego jednego widzenia w miesiącu komendanci ośrodków czynili liczne odstępstwa. Podkreślał, że 5 kapłanów wyznaczonych przez biskupa diecezji opolskiej zapewniało im opiekę duszpasterską. Internowani mogli uczestniczyć we mszach św. odprawianych odrębnie dla poszczególnych pawilonów w sali widowiskowej. Ponadto umożliwiano im wysłuchanie mszy św. transmitowanej przez radio. Np. w dniach 1 i 18 stycznia internowani uczestniczyli w 6 mszach św. odprawianych przez bp. pomocniczego diecezji katowickiej Janusza Zimniaka i kapelana zakładu ks. Pielesza. Internowanych odwiedzili również bp Franciszek Musiel i ordynariusz diecezji katowickiej H. Bednorz. Podkreślił, że w świetle przeprowadzonej kontroli ośrodka obawy biskupa Bareły dotyczące traktowania więźniów jako przestępców kryminalnych nie znalazły potwierdzenia⁷³.

⁷² AKMCZ, sygn. 61/1, Pismo bp. Bareły do Sylwestra Zawadzkiego z 15 I 1982 r., k. 49.; M. Mikołajczyk, *Troska o prześladowanych...*, s. 335.

⁷³ AKMCZ, sygn. 61/1, Pismo ministra sprawiedliwości Sylwestra Zawadzkiego do bp. Bareły z 27 I 1982, k. 86–88.

Przedstawionych przez ministra Zawadzkiego warunków nie potwierdzała relacja kanclerza Kurii Diecezjalnej w Opolu, który wskazywał że:

Internowani są zamykani w celach, skarżą się na brak powietrza, fatalne warunki, brak pomocy lekarskiej, brak lekarstw koniecznych, itp. Największe są skargi o bezwzględny i złym traktowaniu ich przez służbę więzienną i przełożonych. Są też wypadki strasznego pobicia i znęcania się nad internowanymi. Mimo tych szykan i prześladowań morale ich jest dobre, są zdecydowanie wierni Kościołowi i Ojczyźnie⁷⁴.

W dniu 26 stycznia 1982 roku doszło do spotkania bp. Bareły i kanclerza Władysława Karlika⁷⁵ z wojewodą częstochowskim Grzegorzem Lipowskim, któremu towarzyszył płk Rusoń. Choć głównym tematem rozmowy były przygotowania do jubileuszu 600-lecia Jasnej Góry, poruszono w niej także szereg innych spraw. Biskup zwrócił się z prośbą o umożliwienie sprawowania posługi duszpasterskiej internowanym i niesienia pomocy charytatywnej ich rodzinom oraz przekazanie wykazu osób zwolnionych z pracy i pozbawionych prawa do zajmowanych mieszkań. Ponadto zaprotestował przeciwko wzywaniu przez MO kleryków CzSD w Krakowie i nowicjuszy paulińskich z Leśniowa na przesłuchania. Oficjalnie kleryków wzywano w charakterze świadków. W trakcie przesłuchań podważano autorytet przełożonych i wychowawców oraz zachęcano do porzucenia obranej drogi⁷⁶. Wojewoda wyjaśniał, że były to sporadyczne przypadki uzasadnione koniecznością uzupełnienia „luk” w życiorysie. Biskup poinformował o decyzji dotyczącej miejsca rozpoczęcia budowy seminarium duchownego w Częstochowie. Nawiązał również do aresztowania na Jasnej Górze Krzysztofa Biało⁷⁷.

Bp Bareła wraz z towarzyszącym mu bp. Musielem w rozmowie z wojewodą katowickim gen. Romanem Paszkowskim 5 lutego 1982 roku⁷⁸ prosili o zainteresowanie się losem internowanych w Strzelcach Opolskich. Apelowali o natych-

⁷⁴ M. Mikołajczyk, *Władza...*, s. 207–208.

⁷⁵ Władysław Karlik ur. 27 VIII 1907 r. w Tarnawie w powiecie olkuskim. Świecenia kapłańskie przyjął 21 VI 1931 r. Duszpasterzował w parafii Kromołów, Krzepice, następnie pełnił funkcję prefekta w szkołach częstochowskich. W czasie wojny był kapłanem okręgu częstochowskiego Armii Krajowej, nosząc pseudonim „Halicz”. Od 1948 r. był referentem do spraw szkolnych przy kurii diecezjalnej. Od 1952 r. był wicekanclerzem Kurii Diecezjalnej w Częstochowie, a od 1957 do 1985 r. jej kanclerzem. Od tego samego roku był również wikariuszem generalnym. Odpowiadał m.in. za kontakty z władzami państwowymi. Zmarł 6 VI 1997 r. – M. Mikołajczyk, *Ks. Władysław Karlik (27.08.1907–6.06.1997)*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 1997, nr 7–9, s. 60–65.

⁷⁶ AKMCz, sygn. 61/1, Pismo o. J. Płatka do G. Lipowskiego z 18 I 1982, k. 53.

⁷⁷ Tamże, Protokół z rozmowy z wojewodą częstochowskim Grzegorzem Lipowskim z 26 I 1982, k. 80–81; M. Mikołajczyk, *Troska o prześladowanych...*, s. 336–337.

⁷⁸ AKMCZ, sygn. 61/1, Sprawozdanie bp. Bareły z wizyty w obozie internowanych w Strzelcach Opolskich w dniu 14 II 1982 r., k. 46.

miastowe zwolnienie z internowania osób ciężko chorych, umożliwienie częstszych odwiedzin przez najbliższych, zapewnienie codziennego przynajmniej 30-minutowego spaceru na powietrzu, umożliwienie udziału w nabożeństwach i przyjmowania sakramentów św. Prosili również o szanowanie godności osób internowanych, którzy niejednokrotnie byli bici i znieważani, co niosło ze sobą niebezpieczeństwo, że po wyjściu na wolność będą nosili w sobie nienawiść i żądzę odwetu. Poruszono również kwestię zwalniania z pracy i pozbawiania mieszkań za przekonania i przynależność związkową. Dotyczyło to również pracowników wielokrotnie nagradzanych za rzetelnie wykonywaną pracę, co stanowiło potwierdzenie, że głównym motywem takich działań była zemsta, a nie zaniedbywanie obowiązków pracowniczych. Zwracali uwagę, że głównym powodem internowania niektórych osób było ich zaangażowanie w życie Kościoła, a jako przykład podawali Wojciecha Horosza, który w decyzji o internowaniu miał napisane, że „zagroził bezpieczeństwu państwa i porządkowi publicznemu przez to, że był aktywnym działaczem kleru i organizatorem wystąpień klerykalnych”. Podobnie rzecz się miała z Marianem Fabiszewskim, aktywnym uczestnikiem życia parafialnego⁷⁹.

W pisemnej odpowiedzi z 12 lutego 1982 roku gen. Paszkowski zapewniał, że osoby internowane m.in. w Strzelcach Opolskich biorą udział w codziennych nabożeństwach, mają możliwość korzystania z posług religijnych, a ponadto przez głośniki retransmitowana była msza św. nadawana przez Polskie Radio. Internowani mieli zagwarantowany spacer w wymiarze 1 godziny dziennie, ograniczany jedynie ze względu na stan pogody i troskę o ich zdrowie. Znajdowali się pod stałą opieką lekarską. W przypadkach tego wymagających byli kierowani na leczenie do szpitali. Podkreślał, że wyrazem dobrej woli władz było zwolnienie z internowania 400 osób z województwa katowickiego. Zwolnienia z pracy po krótko tłumaczył wdrażaną od stycznia 1982 roku reformą gospodarczą zakładającą dużą samodzielność przedsiębiorstw w sferze polityki kadrowej, co miało pociągać za sobą konieczność przemieszczania części pracowników. Zapewniał jednak, że nikt nie pozostanie bez pracy. Władze nie dążyły do prześladowania ludzi z powodu przekonań religijnych. Zaznaczał jednak, że umieszczenie w instytucjach państwowych symboli religijnych nadawało im charakter religijny i tym samym narzucało określone zachowania, co utrudniało korzystanie z nich przez osoby niewierzące⁸⁰.

⁷⁹ Tamże, Protokół z rozmowy z gen. Romanem Paszkowskim w dniu 5 II 1982, k. 96–97; Archiwum Państwowe w Katowicach, sygn. Urząd Wojewódzki Śląski 756, Pro memoria w związku z rozmową z wojewodą [gen. Romanem Paszkowskim] w dniu 5 II 1982, k. 16–17; M. Mikołajczyk, *Troska o prześladowanych...*, s. 336.

⁸⁰ AKMCz, sygn. 61/1, Pismo R. Paszkowskiego do bp. Bareły z 12 II 1982 r., k. 115–119.

W kolejnych miesiącach stanu wojennego biskupi częstochowscy wielokrotnie interweniowali u władz państwowych, prosząc o zwolnienie z internowania konkretnych osób. Przykładem może być pismo bp. Bareły z 24 czerwca 1982 roku skierowane do gen. Paszkowskiego, z prośbą o spowodowanie zwolnienia z internowania w Uhercach Wojciecha Płachty, którego żona znajdowała się w 8. miesiącu ciąży i sprawowała opiekę nad 2,5 letnim synkiem⁸¹. 25 września 1982 roku prosił o uchylenie tymczasowego aresztowania w stosunku do Zbigniewa Kupisiewicza, skazanego za kierowanie strajkiem w hucie „Katowice” i wydawanie „Wolnego Związkowca”. Prośbę motywował złym stanem zdrowia osadzonego⁸². Gen. Paszkowski odpowiedział jednak, że nie może interweniować w sprawie Kupisiewicza, ponieważ ten znajduje się w dyspozycji Sądu Wojewódzkiego w Katowicach⁸³. Z kolei bp Musiel 19 listopada 1982 roku interweniował w sprawie zatrzymania Haliny Koniarskiej, aktywnie działającej w Komitecie Niesienia Pomocy Internowanym i ich Rodzinom w parafii św. Tomasza Apostoła w Sosnowcu⁸⁴.

2. Wizyty w miejscach odosobnienia

Biskupi częstochowscy podjęli również starania o zapewnienie opieki duszpasterskiej przetrzymywanym w miejscach odosobnienia. W tym celu bp Musiel udał się 2 stycznia 1982 roku do Zakładu Karnego w Lublińcu, gdzie wówczas przetrzymywano 21 kobiet z województwa katowickiego i częstochowskiego. W trakcie spotkania z naczelnikiem uzyskał zgodę na odprawienie mszy św. w niedzielę 10 stycznia 1982 roku⁸⁵. Zgodnie z podjętymi ustaleniami odprawił on we wskazanym terminie mszę św. w więziennej świetlicy. Sześć kobiet skorzystało z sakramentu pokuty i pojednania oraz przystąpiło do Komunii św. Ze wzruszeniem śpiewano kolędy. Po mszy św. biskup odwiedził w celi chorą, która nie mogła uczestniczyć we wspólnych modlitwach. Otrzymał również możliwość porozmawiania z kobietami, które relacjonowały, że naczelnik więzienia jest „człowiekiem ludzkim”, inni natomiast pracownicy znęcają się nad nimi psychicznie, mówiąc im o szubienicy i stawianiu pod ścianą. Skarżyły się, że w celach jest zimno. Pobrano od nich odciski palców i zrobiono im zdjęcia. Mówiono im, że nie było mszy św. na Boże Narodzenie i Nowy Rok, ponieważ księża zajęci swoimi

⁸¹ Tamże, Pismo bp. Bareły do R. Paszkowskiego z 24 VI 1982, k. 132.

⁸² Tamże, Pismo bp. Bareły do gen. Paszkowskiego z 25 IX 1982, k. 143.

⁸³ Tamże, Pismo gen. Paszkowskiego do bp. Bareły z 9 X 1982, k. 168.

⁸⁴ Tamże, Pismo ks. W. Sobczyka do bp. Bareły z 13 XI 1982, k. 173; Tamże, Pismo bp. Musiela do gen. J. Gruby z 19 XI 1982, k. 174.

⁸⁵ Tamże, Sprawozdanie z wyjazdu z bp. F. Musielem w dniu 2 I 1982 r. do Lublińca, k. 35.

sprawami nie interesowali się ich losem. Stale towarzyszył im lęk o własne dzieci i mężów. W trakcie spotkania biskup wręczył im egzemplarze Pisma św. i różańce. Nadmienić należy, że przez cały czas wizyty w zakładzie karnym duchownym towarzyszyła pani kapitan, która na koniec kurtuazyjnie zaprosiła biskupa do częstego odwiedzania internowanych⁸⁶.

Również bp Bareła odwiedził 24 stycznia 1982 roku przetrzymywanych w Zakładzie Karnym w Lublińcu. Towarzyszyli mu ks. Marian Pabiasz⁸⁷ oraz kapelan ks. Marian Mikołajczyk. We mszy św. odprawionej w świetlicy uczestniczyło 60 kobiet i 3 mężczyzn. Do Komunii św. przystąpiło 16 osób. Po nabożeństwie biskup rozmawiał z odbywającymi tu kary – Teresą Staniowską i Anną Woźnicką oraz jedyną internowaną z diecezji katowickiej Janiną Kuflin. Następnie naczelnik pokazał duchownym 3 cele, 2 czteroosobowe i 1 ośmioosobową oraz miejsca pracy więźniów (warsztat krawiecki i ślusarski). Obiekty te sprawiały wrażenie ogromnych, czystych i schludnych. Pozytywne wrażenie na ordynariuszu wywarł naczelnik więzienia, który jawił się jako „człowiek gospodarny i zatroskany o pensjonariuszy”⁸⁸.

W dniu 12 lutego 1982 roku bp Musiel wraz z ks. Marianem Pabiaszem i ks. Wacławem Wicińskim odwiedzili internowanych w Zabrze-Zaborzu. Wizyta rozpoczęła się od rozmowy z komendantem zakładu i funkcjonariuszem SB. Zapreczyli oni informacji o próbie popełnienia samobójstwa przez dwóch internowanych, których nie zwolniono na pogrzeb swoich rodziców. Komendant zapewnił, że nie stwarza trudności rodzinom pragnącym odwiedzić osadzonych. Podkreślił, że internowani z województwa częstochowskiego w razie choroby są przewożeni do szpitali cywilnych, w przeciwieństwie do osób z województwa katowickiego, którzy trafiali do szpitali więziennych. Umożliwiono ponadto zapoznanie się z raportem delegacji PCK dotyczącym warunków panujących w więzieniu, który przez fakt wypunktowania pozytywnych i negatywnych aspektów wydawał się obiektywny⁸⁹.

Następnie w sali kinowej odbyło się spotkanie z internowanymi, którzy zostali podzieleni na trzy grupy. Na podwyższeniu przygotowano prowizoryczny ołtarz,

⁸⁶ Tamże, Sprawozdanie z wyjazdu z ks. biskupem Franciszkiem Musielem do internowanych kobiet w Lublińcu w niedzielę 10 I 1982, k. 42–43.

⁸⁷ Marian Pabiasz ur. 16 VII 1940 r. w Pabianicach k. Złotego Potoku. Świecenia kapłańskie przyjął 17 VI 1964 r. Od 1976 r. sekretarz Wydziału Duszpasterstwa, a w latach 1981–2005 kierownik tegoż wydziału. Zmarł 19 VII 2006 r. – M. Mikołajczyk, *Ks. Marian Pabiasz (16.07.1940–19.07.2006)*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 2006, nr 6–8, s. 151–155.

⁸⁸ AKMCz, sygn. 61/1, Notatka bp. Bareły z wizyty w zakładzie karnym w Lublińcu w dniu 24 I 1982, k. 83–84.

⁸⁹ Tamże, Sprawozdanie z pobytu w obozie dla internowanych w Zabrze-Zaborzu w dniu 12 lutego 1982, k. 111–112.

krzyż, 2 świece, krzyż bez pasyjki na ścianie. Na początku wspólnie odmówiono dziesiątek Różańca św., po czym biskup poprowadził krótkie rozważania religijne. Później głos zabrali internowani. Bezskutecznie domagali się opuszczenia sali przez pracownika SB, którego obecność uniemożliwiała szczerą wypowiedź. Trzech internowanych opowiedziało o dotkliwym pobiciu na Komendzie Miejskiej MO w Sosnowcu, gdzie przebywali od 21 grudnia 1981 roku do 4 lutego 1982 roku. Gdy u jednego z nich odnaleziono plaketkę „Solidarność”, oświadczono mu, że będzie bity tak długo, aż plaketka przyklei mu się do pleców. Poruszono również kwestię stanu zdrowia i opieki medycznej. Pytano, dlaczego o konieczności leczenia decyduje funkcjonariusz SB, a nie lekarz. Negatywny wpływ na osoby borykające się z chorobami serca miała linia wysokiego napięcia biegnąca tuż nad jednym z baraków. Mówiono o długich godzinach oczekiwania na karetkę pogotowia. Proszono biskupa, aby Episkopat spowodował przyjazd przedstawicieli Międzynarodowego Czerwonego Krzyża, nie wierzone bowiem w wiarygodność delegacji PCK. Domagano się dodatkowego spaceru, poza jedną niepełną godziną, i możliwości częstszych odwiedzin przez bliskich. Zwracano uwagę na wyjątkowo trudne warunki i nieokreślony status przetrzymywanych na Komendzie MO w Katowicach, gdzie miało przebywać 170 osób. Ponadto wyrazili ostry sprzeciw wobec dezinformacji w środkach masowego przekazu i w kontaktach rodzin z pracownikami komend MO. Dotyczyło to przede wszystkim sprawy podpisywania deklaracji lojalności. Żonom proszącym o zwolnienie mężów mówiono, że stanie się to po podpisaniu deklaracji – 90% przebywających w Zabrzy-Zaborzu taką deklarację podpisało, a mimo to nie zostali zwolnieni⁹⁰.

Ostatnim punktem wizyty były oględziny jednego z 3 pawilonów. Uwagę zwracały ciasnota i prymitywizm warunków. W salach na piętrowych łóżkach skumulowano po 30 osób. W ubikacjach brakowało bieżącej wody, czego konsekwencją był unoszący się w powietrzu fetor⁹¹.

Nadmienić należy, że internowani wręczyli biskupowi połamany napis „Solidarność”, prosząc, aby został złożony na Jasnej Górze, oraz własnoręcznie wykonany przez internowanych drewniany krzyż. Biskup obdarował internowanych encykliką Jana Pawła II *Laborem exercens*, mydełkami, pastą do zębów i papierosami⁹².

W dniu 14 lutego 1982 roku bp Stefan Bareła wraz z księżmi: Wacławem Wiśnińskim, Marianem Pabiaszem i Marianem Mikołajczykiem – odwiedzili internowanych w Strzelcach Opolskich. Duchownym przez cały czas towarzyszył naczelnik więzienia, który we wstępnej kurtuazyjnej rozmowie wyraził nadzieję, że biskup w swoich przemówieniach nie będzie prowadził do antagonizmów pomię-

⁹⁰ Tamże, k. 112–114.

⁹¹ Tamże, k. 114.

⁹² Tamże, k. 111, 114.

dzy internowanymi a służbą więzienną. W świetlicy biskup odprawił trzy msze św., w których łącznie wzięło udział około 180 spośród 233 internowanych. Do Komunii św. przystąpiło około 130 osób. Po nabożeństwie biskup wręczył egzemplarze encykliki *Laborem exercens*, a kapłani rozdzielali środki higieniczne (mydła, pasty do zębów), papierosy oraz produkty żywnościowe. Internowani skarżyli się na słabą opiekę lekarską, minimalną możliwość spotykania się ze sobą, ciasnotę (sale czteroosobowe o powierzchni 6 m kw.). Bardzo wielu spośród nich było wzywanych na rozmowy z funkcjonariuszami SB, w trakcie których nakłaniano ich do współpracy⁹³.

W dniu 7 czerwca 1982 roku bp Franciszek Musiel wraz z ks. Marianem Dudą odwiedził internowanych w Łupkowie. Spotkanie odbyło się w świetlicy bloku pierwszego. Internowani na powitanie ustawili się w szpaler i odśpiewali pieśni maryjne i patriotyczne, wywołując tym u biskupa wyraźne wzruszenie. W przemówieniu biskup mówił o działaniach papieża Jana Pawła II dotyczących ojczyzny, o *Tezach Prymasowskiej Rady* w sprawie ugody społecznej z 5 kwietnia 1982 r. oraz prosił, aby po odzyskaniu wolności nie opuszczać ojczyzny. Wręczył obecnym egzemplarze adhortacji *Familiaris Consortio* oraz paczki⁹⁴.

3. Działalność charytatywna

Od samego początku stanu wojennego biskupi częstochowscy starali się nieść pomoc internowanym i ich rodzinom. W tym celu 1 stycznia 1982 roku bp Bareła powołał Diecezjalny Ośrodek Pomocy Internowanym i Ich Rodzinom (Duszpasterstwo Osób Pozbawionych Wolności i Ich Rodzin). Zajmował się on m.in. przygotowaniem paczek żywnościowo-odzieżowych przeznaczonych dla tychże rodzin, które na skutek internowania bliskich znalazły się w trudnej sytuacji materialnej. Tylko do 26 stycznia 1982 roku przekazano ok. 300 paczek i wypłacono zapomogi w kwocie 60 000 zł⁹⁵.

Bp Stefan Bareła 11 maja 1983 roku powołał Diecezjalny Komitet Pomocy Bliźniemu w Częstochowie, ustanawiając na jego czele bp. Franciszka Musiela. W jego skład weszli ponadto: ks. Marian Pabiasz, o. Tadeusz Bednarski ZP, ks. Stanisław Borecki, ks. Józef Chwistecki, ks. Marian Duda, ks. Stanisław Gębka, ks. Władysław Gołąb, ks. Stanisław Okamfer, ks. Kazimierz Troczyński, s. M. Mak-

⁹³ Tamże, Sprawozdanie z wizyty w obozie internowanych w Strzelcach Opolskich w dniu 14 II 1982 r., k. 46–48.

⁹⁴ R. Buksa, *Zapiski internowanego*, Rzeszów 2015, s. 129–130; relacja ustna ks. Mariana Dudy z 20 II 2020 r.

⁹⁵ AKMCz, sygn. 61/1, Sprawozdanie z pracy Ośrodka Duszpasterskiego dla internowanych i ich rodzin z 26 I 1982, k. 85; M. Mikołajczyk, *Władza...*, s. 205.

symiliana Komisarczyk CSSN, Adam Banaszkiewicz, Zbigniew Chmielewski, Włodzimierz Chwalba, Maria Dawidowicz, Krystyna Gronowska, Irena Makowicz, Bianna Trzmiel, Janina Ujma⁹⁶.

Wraz z powołaniem DKPB w Częstochowie został utworzony (11 maja 1983 roku) Oddział Regionalny w Sosnowcu, z siedzibą przy parafii Niepokalanego Poczęcia NMP w Sosnowcu⁹⁷. Jego przewodniczącym został również bp Franciszek Musiel, a wiceprzewodniczącym ks. Zenon Raczyński. Ponadto w jego skład weszli księża opiekunowie: Władysław Sobczyk, Zdzisław Wajner, Henryk Danielewski, Piotr Mikłasiński, Wacław Wiciński, oraz osoby świeckie: Zbigniew Bartocha, Krystyna Brzozowska, Teodor Gądek, Halina Koniarska, Ewa Laber, Łucja Lewandowska, Stefan Niewiara, Ryszard Nikodem⁹⁸. Oddział kontynuował działalność charytatywną punktu pomocy założonego 1 czerwca 1982 roku przez ks. Władysława Sobczyka przy parafii św. Tomasza w Sosnowcu. Główną formą pomocy były paczki żywnościowe. W 1982 roku wydano 738 paczek, w 1983 – 655, a w 1984 – 131. Przygotowywano również paczki odzieżowe. W 1983 roku przygotowano ich 283, w 1984 – 101. Udzielono pomocy 20 więźniom kryminalnym oraz 14 rodzinom kierowanym przez parafie. Żywność i odzież, którą dysponował sosnowicki komitet, pochodziła z Komitetu Pomocy Społecznej w Warszawie, z rozdzielnictwa Episkopatu, od ofiarodawców zagranicznych, z Kurii Diecezjalnej w Częstochowie, z rozdzielnictwa parafialnego⁹⁹.

Udzielano również zapomogi finansowe. W 1982 – 235, w 1983 – 389, 1984 – 108, na łączną sumę 3 199 970 zł. W tym miejscu należy podkreślić, że fundusze na ten cel DKPB pozyskiwał m.in. z ofiar składanych przez kapłanów i wiernych¹⁰⁰.

Dzięki pomocy rolników indywidualnych, w 1983 roku około 30 rodzin zostało zaopatrzonych w ziemniaki, warzywa i owoce¹⁰¹. Wysyłano dzieci na kolonie (1983 – 4 dzieci, 1984 – 5), a rodzinom umożliwiano wyjazdy wakacyjne (1983 – 11 rodzin, 1984 – 6 rodzin)¹⁰².

⁹⁶ AKMCz, sygn. 61/6, Dekret powołujący Diecezjalny Komitet Pomocy Bliźniemu w Częstochowie z 11 V 1983 r., k. 1; AKMCz, sygn. 162/1, t. 4, Dekret powołujący skład osobowy Diecezjalnego Komitetu Pomocy Bliźniemu w Częstochowie – Ośrodek Centralny, z 11 V 1983 r., k. 35.

⁹⁷ AKMCz, sygn. 61/6, Dekret powołujący skład osobowy DKPB w Częstochowie – Oddział Regionalny w Sosnowcu z dnia 11 V 1983 r., k. 2.

⁹⁸ Tamże.

⁹⁹ Tamże, Sprawozdanie z działalności DKPB w Częstochowie – Regionalny Oddział w Sosnowcu za okres 1 VI 1982 – 30 VI 1984, k. 6–7.

¹⁰⁰ Tamże, k. 6–7.

¹⁰¹ Tamże, k. 8.

¹⁰² Tamże.

4. Walka o krzyże

Okres stanu wojennego 1981–1983 przyniósł kolejną w okresie PRL-u odśloną walkę ze znakami religijnymi w przestrzeni publicznej. Jedną z aren tej walki były szkoły i zakłady pracy, do których w okresie tzw. karnawału Solidarności powróciły symbole religijne¹⁰³. Przykładem może być Politechnika Częstochowska, gdzie w listopadzie 1981 roku studenci zawiesili 4 krzyże – w lokalu Niezależnego Zrzeszenia Studentów, w hollu oraz w salach wykładowych AMO i AMF Wydziału Metalurgicznego. Przy krzyżu zawieszonym w hollu w czasie strajków studentów odprawiane były msze św. Krzyż ten został zdjęty w styczniu 1982 roku. Komisarz wojskowy uczelni płk Wójcik polecił doprowadzić sale do stanu sprzed strajków. Nikt jednak z pracowników administracyjnych nie chciał usuwać krzyży. W tej sytuacji, w obawie przed profanacją, uczynił to 20 stycznia 1982 roku dziekan doc. dr inż. Bolesław Paczuła¹⁰⁴.

Władze kościelne zdecydowanie wystąpiły przeciwko usuwaniu znaków religijnych. Ta kwestia pojawiła się w rozmowach bp. Bareły z wojewodą częstochowskim Grzegorzem Lipowskim w dniach 26 stycznia i 6 października 1982 roku oraz z wojewodą katowickim gen. Romanem Paszkowskim 5 lutego 1982 roku, kiedy to odniesiono się do usunięcia krzyża w Lokomotywni PKP w Łazach, Rogoźnickich Zakładach Materiałów Ogniotrwałych i w lokalu „Solidarności” w Zakładach Przemysłowych „Szamoty” w Rogoźniku, gdzie zrzucano i połamano krzyż oraz zdjęto m.in. portrety Jana Pawła II¹⁰⁵.

Ordynariusz w piśmie skierowanym 4 lutego 1982 roku do wojewody częstochowskiego G. Lipowskiego protestował przeciwko akcji zdejmowania krzyży z sal szkolnych. Ostrzegł, że jeżeli nie zostanie ona przerwana, zabierze w tej sprawie publicznie głos. Prosił wojewodę o interwencję, gdyż tego rodzaju postępowanie „nie przyczynia się ani do uspokojenia społecznego, ani do zjednoczenia narodowego, ani do zdobycia zaufania”¹⁰⁶. Bezpośrednim powodem wyastosowania tegoż pisma była sprawa ukarania Bronisławy Cesarz, woźnej ze szkoły podstawowej w Starczy, za odmowę zdjęcia 21 grudnia 1981 roku krzyży

¹⁰³ AIPN, sygn. BU 1585/16770, Ocena aktualnej sytuacji polityczno-operacyjnej województwa częstochowskiego i plan działań Służby Bezpieczeństwa na okres trwania operacji „Lato 80”, 5 XI 1980 r., k. 8.

¹⁰⁴ AKMCz, sygn. 61/1, Pismo J. Ujmy i A. Banaszkiewicza do bp. Bareły z 6 II 1982, k. 106.

¹⁰⁵ Tamże, Protokół z rozmowy bp. Bareły z wojewodą częstochowskim Lipowskim z dn. 26 I 1982, k. 80–81; tamże, Protokół z rozmowy z gen. Paszkowskim w dniu 5 II 1982, k. 96–97; M. Mikołajczyk, *Problemy religijno-moralno-społeczne diecezji częstochowskiej w latach 1945–1989 wynikające z ówczesnej sytuacji politycznej*, Częstochowa 2002, s. 196–197.

¹⁰⁶ AKMCz, sygn. 61/1, Pismo bp. Bareły do wojewody częstochowskiego G. Lipowskiego z 4 II 1982, k. 93.

i obrazu Matki Bożej Częstochowskiej. Funkcjonariusze bezskutecznie próbowali ją zastraszyć, grożąc utratą pracy i renty. Po dwóch dniach została zabrana na posterunek milicji, a następnie do naczelnika gminy w Kamienicy Polskiej, który udzielił jej nagany i zagroził internowaniem. Gdy to nie poskutkowało, kolegium w trybie doraźnym wymierzyło jej karę w wysokości 3 100 zł¹⁰⁷.

Akcja dekrucyfikacyjna była jednym z tematów rozmowy bp. Musiela z wicewojewodą częstochowskim Mieczysławem Szymonikiem 27 września 1982 roku¹⁰⁸. W jej trakcie biskup tłumaczył, że na lutowej Konferencji Episkopatu dowiedział się, że diecezja częstochowska była jedyną, gdzie wystąpiły przypadki zdejmowania krzyży w szkołach (m.in. w Miedźnie, Brzezinach, Wierzchlesie i Drobnicach). Gen. Czesław Kiszczak – minister spraw wewnętrznych, zapytany w tej sprawie przez sekretarza episkopatu – odpowiedział, że przywołane przypadki miały charakter incydentalny i nie wynikały z decyzji czy sugestii władz centralnych, jednocześnie wyraził ubolewanie, że w ten sposób niepotrzebnie powoduje się zadrażnienie sytuacji między władzą a Kościołem¹⁰⁹.

Gdy interwencje hierarchów nie wpłynęły na przerwanie akcji zdejmowania krzyży, ordynariusz częstochowski wydał 3 października 1982 roku komunikat, w którym stwierdzał, że:

usuwanie krzyży z sal szkolnych jest nadużyciem. Protestuję przeciwko temu. Wyrażam równocześnie głębokie ubolewanie, że takie rzeczy dzieją się przeważnie w naszym województwie częstochowskim, choć i w innych. Rodzicom, nauczycielom i dzieciom, którzy mieli odwagę stanąć w obronie krzyża, znaku naszej wiary, wyrażam najgłębsze uznanie. Wzywam do modlitwy za tych, którzy odważnie przyznali się do wiary, którzy manifestują swą miłość do krzyża. Proszę także, byćście modlili się za tych, którzy krzywdzą innych, którzy domagają się tolerancji dla siebie, nie okazując jej innym¹¹⁰.

Godzi się przypomnieć, że wielu kapłanów i osób świeckich¹¹¹ stanęło w obronie krzyży. Przykładem może być ks. Franciszek Dylus, ówczesny proboszcz para-

¹⁰⁷ Archiwum Akt Nowych, Urząd do Spraw Wyznań, sygn. 126/18, „Pro memoria” Sekretariatu Episkopatu Polski. Zwolnienia nauczycieli za postawę ideową oraz akcja zdejmowania krzyży ze ścian sal szkolnych, k. 55–56.

¹⁰⁸ AKMCz, sygn. 61/1, Protokół z rozmowy z wicewojewodą Szymonikiem w dniu 27 IX 1982, k. 153; Archiwum Państwowe w Częstochowie (dalej AP Częstochowa), Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Częstochowie (dalej KW PZPR Częstochowa), sygn. 162, Informacje KW PZPR w Częstochowie do KC PZPR z 30 IX 1982 r., k. 313.

¹⁰⁹ AKMCz, sygn. 61/1, Uwagi przygotowane do rozmowy z wicewojewodą Szymonikiem w dniu 27 IX 1982 r., k. 149–151.

¹¹⁰ AAN, UdSW, sygn. 126/18, Komunikat Biskupa Częstochowskiego w sprawie wydarzeń w Częstochowie w związku z nabożeństwem rozpoczynającym rok szkolny oraz w związku z akcją usuwania krzyży z sal szkolnych z 3 X 1982 r., k. 4–5.

¹¹¹ Obok wspomnianej Bronisławy Cesarz do niezłomnych obrońców krzyża należy zaliczyć Jana Bleharczyka, nauczyciela w Zespole Szkół Zawodowych nr 1 w Myszkowie, który odmówił

fii w Częstochowie-Brzezinach, który zapowiedział podjęcie strajku głodowego, a jeżeli krzyże nie powrócą do sal szkolnych, w geście protestu opuści parafię, nie widząc perspektywy dalszej pracy w środowisku, które posunęło się do tak haniebnego czynu. Do parafii przybył bp F. Musiel, który wygłosił kazanie zachęcające do obrony symboli religijnych w przestrzeni publicznej. Pod wpływem tych wystąpień krzyże powróciły do sal szkolnych¹¹².

5. Wobec działalności podziemia solidarnościowego

W okresie stanu wojennego szczególną okazją do zmanifestowania oporu wobec władzy były uroczystości religijne i ważne rocznice historyczne.

W dniu 1 maja 1982 roku na Jasnej Górze o godz. 12.00 odprawiona została msza św. w „intencji ludzi pracy, ojczyzny i narodowej solidarności”. Wzięło w niej udział, według szacunków SB, około 5000 osób, w tym kilkudziesięciosobowa grupa byłych działaczy Solidarności i ponad 100 osób zwolnionych z internowania. Kazanie wygłosił bp F. Musiel, stwierdzając m.in. że „trzeba się zgodzić z tym, że musi dojść do dialogu z zawieszoną «Solidarnością». Ma ona ok. 12 mln członków, co razem z rodzinami stanowi większość społeczeństwa”. Polityczne akcenty zawierały również kazania wygłoszone tego dnia przez bp. Kołodziejczyka i kanclerza Karlika. Ks. Błażej Kawalec z Praszki w czasie mszy św. w intencji „Solidarności” zaapelował, aby jej działacze nie ulegli wpływom władz. Stwierdził również, że wprowadzony stan wojenny jest „zamachem na wolność obywateli”¹¹³.

W dniu 3 maja, po zakończeniu mszy św. o godz. 19.00, celebrowanej przez kard. Macharskiego, odbył się apel jasnogórski. Prowadzący rozważania bp Bareła powiedział m.in.: „Matka Boża czuwa nad internowanymi i ich rodzinami, widząc, jakie przeżywają cierpienia i tragedię”. W czasie mszy student WSP w Częstochowie Cezary Stępniaak zniszczył kilka czerwonych flag z wizerunkiem Lenina. Towarzyszyło mu ośmiu byłych działaczy zdelegalizowanego NZS oraz członek „Solidarności”, pracownik naukowo-dydaktyczny WSP dr Edward Stańczak. Stępniaak posiadał przy sobie 41 ulotek, sygnowanych przez Porozumienie Organizacyjne Młodych Obrońców Częstochowy

zdjęcia krzyża, za co został pozbawiony pracy w szkole. Zob. P. Kostrzewski, *„Nie zdejmę krzyża z mojej ściany”. Jan Blecharczyk niezłomny obrońca krzyża w Zespole Szkół Zawodowych Nr 1 w Myszkowie w okresie stanu wojennego 1981–1983*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 2016, nr 7–12, s. 153–163.

¹¹² M. Mikołajczyk, *Władza ludowa...*, s. 250; relacja ustna ks. dr. Franciszka Dylusa z 30 I 2017 r.

¹¹³ AIPN, sygn. BU 1585/16770, Ocena stanu bezpieczeństwa i porządku publicznego w województwie częstochowskim w okresie 1–31 V 1982, przewidywane prognozy rozwoju sytuacji oraz kierunki działań KWMO w Częstochowie, k. 394.

„POMOC”. Ich treść skierowana była przeciw SB, wzywała do oporu wobec władz poprzez przerywanie nauki, gaszenie światła w akademikach o określonej porze, itp.¹¹⁴

Tego samego dnia w godzinach przedpołudniowych odbyło się spotkanie byłych internowanych i członków ich rodzin z bp. Barełą. Miało ono – zdaniem uczestników – „zbyt ogólnikowy i dyplomatyczny charakter”¹¹⁵. Ordynariusz spotkał się ponownie z grupą byłych internowanych 19 maja tr. Powołano wówczas tzw. społeczny komitet dla skazanych za działalność polityczną i internowanych oraz ich rodzin. Jedna z osób uczestniczących zgłosiła wniosek, aby Episkopat wystąpił do rządu z propozycją przyznania skazanym za działalność polityczną statusu tzw. więźnia politycznego. Uzgodniono również, że dla zachowania konspiracji konkretne daty i miejsca przekazywane będą systemem łańcuszkowym¹¹⁶.

Kiedy 25 sierpnia 1982 roku grupa 12 byłych internowanych działaczy „Solidarności” z całej Polski rozpoczęła w kościele św. Barbary w Częstochowie strajk głodowy, nie zyskała akceptacji ze strony biskupa Franciszka Musiela, który początkowo nie chciał z nimi nawet rozmawiać, a proboszcz ks. Rajmund Frydrych zażądał od nich opuszczenia świątyni¹¹⁷. Nadmienić należy, że domagali się oni uwolnienia więźniów politycznych, reaktywowania związku zawodowego „Solidarność” i innych stowarzyszeń demokratycznych, zniesienia dekretów wydanych po 13 grudnia 1981 roku oraz zgody na przyjazd papieża Jana Pawła II do Polski¹¹⁸. Władze wojewódzkie naciskały na stronę ko-

¹¹⁴ Tamże, k. 394–395.

¹¹⁵ Tamże, k. 395–396.

¹¹⁶ Tamże, k. 401.

¹¹⁷ AP Częstochowa, KW PZPR Częstochowa, sygn. 162, Informacje KW PZPR w Częstochowie do KC PZPR z 25 XI 1982 r., k. 311.

¹¹⁸ W wydanym w dniu 25 VIII 1982 r. komunikacie strajkujący pisali: „Od ponad pół roku, wbrew oczekiwaniu społeczeństwa polskiego, trwa nadal w Polsce wprowadzony 13 XII 1981 r. stan wojenny. Przetrzymuje się nadal internowanych. Więzieni są ludzie za poglądy polityczne i działalność związkową. Zawieszona jest działalność „Solidarności”. Nasilają się represje organów władzy wobec PRL (zwolnienia z pracy, tłumienia siłą podejmowanych demonstracji). W tej sytuacji, nie zwracając uwagi na przygniatającą siłę władzy, podejmujemy 25 VIII 1982 r. w kościele św. Barbary w Częstochowie bezterminowy proces głodowy. Miejsce i czas procesu nie są przypadkowe. Od początku trwania stanu wojennego Kościół w Polsce czynił i nadal czyni starania o zwolnienie wszystkich internowanych i skazanych na podstawie dekretu o stanie wojennym. Kościół wraz z ogromną częścią społeczeństwa oczekiwał obecności Ojca Świętego w czasie obchodów 600-lecia obecności obrazu MB na Jasnej Górze. Władze uniemożliwiły również realizację tych oczekiwań społeczeństwa. Podejmujemy protest głodowy w intencji: uwolnienia wszystkich

ścielną, aby jak najszybciej doprowadziła do zakończenia protestu. Bp Musiel w rozmowie z dyrektorem WdSW UW nie zajął w tej sprawie stanowiska, oświadczając, że tradycyjnie kościół w nocy 25/26 sierpnia, z racji uroczystości Matki Bożej Częstochowskiej, jest otwarty dla wszystkich. Ordynariusz w rozmowie z wojewodą Grzegorzem Lipowskim i pełnomocnikiem WRON płk. Rusoniem 26 sierpnia 1982 roku odciął się od protestujących, ale jednocześnie zaznaczył, że korzystają oni z prawa azylu. Zapewnił, że zostaną podjęte rozmowy w celu zakończenia protestu. Następnego dnia wojewoda, rozmawiając z biskupami Barefą i Musielem oraz ks. Mikołajczykiem, zarzucił nieskuteczność podejmowanych działań, co mogło świadczyć o akceptacji istniejącego stanu rzeczy. Ostrzegał przed konsekwencjami w postaci wprowadzenia godziny milicyjnej, ograniczenia w poruszaniu się pojazdów, zamknięcia granic miasta dla osób z zewnątrz i, co najważniejsze, negatywnym wpływem na rozmowy w sprawie przyjazdu papieża do Polski. Biskupi stanowczo odrzucili możliwość wyprowadzenia strajkujących siłą, co stanowiłoby naruszenia prawa azylu oraz złamanie przepisów międzynarodowych zezwalających na prowadzenie protestów w tej formie. Zobowiązali się do dalszego prowadzenia rozmów. Zakończyły się one pomyślnie, tak że jeszcze tego samego dnia o godz. 20.55 ks. Mikołajczyk poinformował telefonicznie wojewodę o zakończeniu strajku¹¹⁹. Od 28 sierpnia był on kontynuowany w mieszkaniu Anny Walentynowicz w Gdańsku. Już jednak następnego dnia funkcjonariusze SB aresztowali strajkujących, a wejście do mieszkania zostało zabezpieczone przez milicję¹²⁰.

internowanych, uwolnienia wszystkich skazanych na podstawie dekretu z 13 XII 1981 r., odwieszenia związku „Solidarność” i przywrócenia działalności innych organizacji społecznych, przywrócenia demokratycznych form życia społecznego. Poza tym głódówka ta jest wyrazem solidarności ze wszystkimi walczącymi obecnie po stronie prawdy i praworządności, szczególnie głodującymi internowanymi w Załężu, Kwidzynie i innych obozach. Widzimy sens takiego działania. Poprzez nie chcielibyśmy wykazać, że mimo pozornej beznadziejności nie jesteśmy w sytuacji bez wyjścia. Sprzeciw w obronie prawdy jest możliwy, jeżeli chcemy go podjąć. Walka z przeciwnikiem niekoniecznie musi mieć podstawę w nienawiści i w zadawaniu innym cierpienia. Może natomiast opierać się na zasadach zakreślonych w Ewangelii. Protest nasz jest świadectwem, że mimo zewnętrznego zniewolenia człowiek, który potrafi powiedzieć „nie” – złu w każdej okoliczności, jest w swojej istocie człowiekiem wolnym. – Tamże, Komunikat Nr 1 wydany przez „głodujących” w kościele św. Barbary w Częstochowie z 25 VIII 1982, k 299.

¹¹⁹ Tamże, Informacje KW PZPR w Częstochowie do KC PZPR z 28 VIII 1982 r., k. 300–301.

¹²⁰ S. Cenckiewicz, *Anna Solidarność. Życie i działalność Anny Walentynowicz na tle epoki (1929–2010)*, Poznań 2010, s. 311.

Tabela 1. Wykaz osób, które podjęły strajk w kościele św. Barbary w Częstochowie

Lp.	Nazwisko i imię	Przynależność
1	Czórnowica Maria Ałła	studentka NZSP Gdańsk
2	Huget Bożena	KPN Kraków
3	Karut Andrzej	nauczyciel Gorzów Wielkopolski
4	Kszanowski Wojciech	GZSO Gdańska
5	Kuś Ryszard	WZR Kraków
6	Majdzik Mieczysław	rencista Skawina – Kraków
7	Michałowski Kazimierz	ZR Śląsko-Dąbrowska, Katowice
8	Mulicka Dorota	Reg. Mazowsze
9	Niedolaz Jacek	Reg. Pomorze Zachodnie, Szczecin
10	Poziomek Urszula	RI Bieszczady
11	Tomaszewska Ewa	Region Mazowsze
12	Walentynowicz Janusz	Zarząd Portu Gdańsk

Źródło: AKMCz, sygn. 61/1, Wykaz uczestników głódówki w kościele św. Barbary w Częstochowie, k. 180.

Zdaniem ks. prof. Władysława Włazaka, SB wykorzystała fakt przerwania strajku do próby zdyskredytowania bp. Bareły, czego wyrazem było sfalszowane pismo skierowane rzekomo przez ZR NSZZ „Solidarność” w Częstochowie do bp. Ignacego Tokarczuka, informujące go o nadaniu mu poprzedniego dnia tytułu Honorowego Przewodniczącego NSZZ „Solidarność” Regionu Częstochowskiego, w którym nie omieszkano wyrazić swojego „obrzydzenia” i „pogardy” wobec poczynąń bp. Bareły i prymasa Glempa. Wydaje się, że w ten sposób po raz kolejny próbowano wprowadzić zamęt i podział wśród polskich biskupów¹²¹.

Do kolejnej manifestacji patriotycznej doszło 31 sierpnia 1982 roku, w rocznicę porozumień gdańskich. Po mszy św. sprawowanej na Jasnej Górze w intencji Ojczyzny blisko ośmiotysięczna rzesza udała się pod Grób Nieznanego Żołnierza, gdzie złożono wiązanki z napisem „Polska Walcząca”, ułożone w kształcie litery „V”. Po odśpiewaniu hymnu narodowego uczczono minutą ciszy pamięć poległych w czasie tragicznych wydarzeń z lat 1956, 1968, 1970, 1976, 1981 i odśpiewano pieśń *Boże coś Polskę*. Następnie manifestanci udali się al. NMP w kierunku siedziby RKZ Solidarność przy ul. Kościuszki. Gdy ZOMO i MO zablokowały dojście do RKZ, skierowano się w stronę bazyliki katedralnej, wznosząc okrzyki

¹²¹ Pismo ZR NSZZ „Solidarność” w Częstochowie do bp. przemyskiego Ignacego Tokarczuka z dnia 8 IX 1982, [w:] „Solidarność”, *opozycja i opór społeczny...*, s. 227–228. Zob. również wstęp do tegoż dzieła, s. 29.

„Solidarność”, „Wypuście Lecha”, „Koniec wojny”, „Chodźcie z nami”. Siły milicyjne podjęły próbę rozproszenia manifestantów przy pomocy gazów łzawiących. Wielu uczestników zostało pobitych i aresztowanych¹²².

Następnego dnia doszło do spotkania płk. Rusonia i J. Zalewskiego z bp. Baręłą, którzy wyrazili swoje obawy o spokój w mieście w kontekście mającego się odbyć w godzinach wieczornych nabożeństwa na rozpoczęcie roku szkolnego. Apelowali, aby przestrzec młodzież, „żeby jej nie poderwali wrogowie ojczyzny”. Towarzyszący ordynariuszowi księży – Ludwik Warzybok¹²³, kierownik Wydziału Katechetycznego, i ks. Władysław Gołąb¹²⁴ – zapewniali, że na placu przed szczytem jasnogórskim będzie panował spokój, nad którym czuwać będą księży i oo. paulini. Prowadzący nabożeństwo mieli apelować o spokój i modlitewną atmosferę. Księża wyrazili niepokój o wystąpienie prowokacji¹²⁵.

Niestety, najgorsze obawy spełniły się i po skończonym nabożeństwie, w trakcie powrotu młodzieży do domów, doszło w mieście do zamieszek. Na skrzyżowaniu al. NMP i al. Wolności oddziały ZOMO zorganizowały „kocioł”, uniemożliwiając młodzieży rozejście się. Również na placu Nowotki (obecnie plac Daszyńskiego) rozgoniono młodzież przy pomocy gazu i petard. Przy zatrzymywaniu użyto siły fizycznej, kopiąc, szarpiąc za włosy i popychając. Przewiezionych na komisariat zmuszano do stania przez wiele godzin, co w niektórych przypadkach kończyło się omdleniem. Urządzano im również ścieżki zdrowia, zarzucając na głowę jakąś szmatę, aby nie wiedzieli, w którym kierunku biec, a gdy się przewrócili, zostawali skopani. Bito również ludzi wracających z pracy. Na zatrzymanych nakładano grzywny w wysokości od 5 000 do 20 000 zł¹²⁶.

¹²² K. Miroszewski, Z. Woźniczka, *Solidarność w Częstochowie...*, s. 268.; M. Mikołajczyk, *Władze...*, s. 214–215.

¹²³ Ludwik Warzybok ur. 27 I 1921 r. w Siedliskach. Świecenia kapłańskie przyjął 21 XI 1948 r. Od 1964 r. referent Wydziału Nauki Chrześcijańskiej Kurii Diecezjalnej w Częstochowie i diecezjalny wizytator nauki religii. Ponadto w latach 1972–2003 dyrektor Domu Księża Emerytów w Częstochowie. Zmarł 7 III 2015 r. – P. Wolnicki, *Śp. ks. prałat mgr lic. Ludwik Warzybok (1921–2015)*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 2015, nr 1–6, s. 88–90.

¹²⁴ Władysław Gołąb ur. 6 X 1917 r. w Nieszkowie w powiecie miechowskim. Świecenia kapłańskie przyjął 14 VI 1942 r. Od 1952 r. pełnił funkcje referenta duszpasterstwa w kurii diecezjalnej i kapelana bp. Zdzisława Golińskiego. Proboszcz parafii św. Zygmunta w Częstochowie w latach 1965–1995. W latach 1970–1985 dziekan dekanatu częstochowskiego I. W latach 1987–1990 dziekan regionu częstochowskiego. Zmarł 17 II 1997 r. – M. Mikołajczyk, *Ks. Władysław Gołąb (6.10.1917–17.02.1997)*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 1997, nr 1–3, s. 63–67.

¹²⁵ Protokół z rozmowy z komisarzem Rusoniem z dnia 1 IX 1982 r., [w:] *Ruch pielgrzymkowy...*, s. 425–426.

¹²⁶ AKMCz, sygn. 61/1, Uwagi przygotowane do rozmowy z wicewojewodą Szymonikiem w dniu 27 IX 1982 r., k. 149–151.

Bp Bareła w piśmie skierowanym 3 września 1982 r. do płk. Rusonia wyraził swoje oburzenie i kategoryczny sprzeciw wobec napaści ZOMO na młodzież i dzieci. Pisał:

Rzucanie pojemników z gazem i petard do pojedynczych nawet osób, i to w rocznicę wybuchu II wojny światowej, stawia w stan oskarżenia zarówno tych, którzy wydawali takie rozkazy, jak i tych, którzy wyżywali się, spełniając je. [...] Brutalna akcja milicji źle posłużyła się idei porozumienia narodowego, którego oczekuje nasza ojczyzna i o którym tak wiele mówią przedstawiciele władzy¹²⁷.

Odpowiedzią była długa epistoła, w której płk Rusoń wytknął ordynariuszowi, że nie znalazł czasu na omówienie wspólnych działań mających zabezpieczyć ład i porządek publiczny w mieście w związku z nabożeństwem na Jasnej Górze w dniu 31 sierpnia tr., zastawiając się tym, że jego organizatorami byli oo. paulini. Wydarzenia 1 września były natomiast – w jego przekonaniu – konsekwencją niepokojów z dnia poprzedniego. Za niedopuszczalne i niezgodnie z konstytucją PRL uznał słowa biskupa, nawołującego młodzież do manifestowania wiary poprzez domaganie się umieszczania krzyży w murach szkolnych. Rzekomo w ich efekcie kilka dni później doszło do konfliktów pomiędzy rodzicami a dyrekcjami szkół w Miedźnie i Brzezinach, nie bez udziału miejscowych proboszczów ks. Tadeusza Wiśniewskiego (Miedźno) i ks. Franciszka Dylusa (Brzeziny). Wbrew zapewnieniom, księża nie towarzyszyli młodzieży w czasie powrotu z Jasnej Góry. Niezgodne z prawdą uznał stwierdzenie biskupa, że siły porządkowe zaatakowały młodzież spokojnie wracającą z nabożeństwa. Wskazał, że interwencja rozpoczęła się o godz. 19.55, a więc 55 minut po zakończeniu mszy św. W jego przekonaniu – był to wystarczająco długi czas, aby młodzież, mieszkająca w najdalszych częściach miasta, dotarła do swoich domów. Interwencja została spowodowana prowokacyjnym zachowaniem wieloosobowych grup, zbierających się w różnych częściach miasta, które mimo licznych wezwań do rozejścia się – tego nie uczyniły. Podał, że tego dnia siły porządkowe zatrzymały 136 osób, w tym 32 uczniów, 2 studentów i 20 osób niepracujących. Wśród zatrzymanych znalazło się 20 osób uprzednio karanych przez sądy bądź kolegia ds. wykroczeń. Dane te dowodziły, że uczestnikami zamieszek nie była tylko młodzież szkolna. Wbrew faktom zaprzeczał, jakoby miało dojść do „bezsensownej strzelaniny”, „brutalnego pobicia dzieci” i „bestialskich ścieżek zdrowia”. Przypominał, że Częstochowa była jednym z pierwszych miast w Polsce, w którym zniesiono godzinę milicyjną¹²⁸, umożliwiając organizowanie ogólnopolskich uroczystości, niejednokrotnie trwających do późnych godzin nocnych¹²⁹.

¹²⁷ Pismo bp. Bareły do płk. Rusonia z 3 IX 1982 r., w: *Ruch pielgrzymkowy...*, s. 427–428.

¹²⁸ Szerzej na ten temat w dalszej części artykułu.

¹²⁹ Pismo płk. Rusonia do bp. Bareły z 15 IX 1982 r., [w:] *Ruch pielgrzymkowy...*, s. 429–432.

Bp Bareła ripostował, że pismo płk. Rusonia zostało napisane

według najlepszych wzorów dialektyki marksistowskiej: uniewinniania swoich ludzi, choćby oni byli bardzo winni, a stawiania w roli oskarżonych tych, którzy zostali przez nich pokrzywdzeni, zwłaszcza gdy się bronią lub przeciw tej krzywdzie protestują.

Biskup ubolewał, że pułkownik nie zdobył się na słowa przeproszenia. Jeszcze raz przytoczył fakty potwierdzające, że feralnego dnia siły porządkowe urządziły strzelaninę w al. NMP, na placu Nowotki, w al. Zawadzkiego i przyległych do niej ulicach. Zatrzymaną młodzież bito i kopano, szarpano za włosy, przetrzymywano przez wiele godzin w postawie „na baczność”, doprowadzając w ten sposób do omdleń. Z „upodobaniem i sadystyczną bezwzględnością” urządzano ścieżki zdrowia i rzucano petardami oraz rozpylano gaz łzawiący. Kolegia nakładały wysokie grzywny, które należało uiścić w ciągu trzech dni. Podsuwano oświadczenia o winie i nakazywano je podpisywać. Biskup ponadto stwierdził:

uwaga pana pułkownika, że tych wszystkich rzeczy nie było, bo ani do niego, ani do wojewódzkiego komendanta MO nikt nie przyszedł ze skargą, brzmi jak przykry, bolesny, nagrywający się żart. Któż by, po takich przeżyciach, jakie ci młodzi ludzie przeszli przy zatrzymywaniu ich, w czasie pobytu w komisariatach, przy podpisywaniu wymuszonych na nich oświadczeniach, że nic nikomu nie powiedzą, co tu było, miał odwagę iść ze skargą [...]. Wysłunięcie takiego argumentu jest równoznaczne z przyznaniem się do tego, że się nie ma żadnego dowodu na poparcie swej tezy, iż nie było nadużyć i gwałtów.

Na koniec zaś podkreślił, że:

taki stosunek ZOMO i MO do obywateli, jak ten z dnia 1 września w Częstochowie, [...] bardzo tę ideę [pojednania narodowego] osłabia lub wręcz ją unicestwia¹³⁰.

Do sprawy zamieszek z 1 września 1982 roku powrócił również bp Musiel w rozmowie z wicewojewodą Szymonikiem, domagając się, aby grzywny nałożone na uczestników zostały cofnięte, a okoliczności tego wydarzenia wyjaśnione przez komisję mieszaną składającą się z członków Episkopatu i sejmu¹³¹.

W wyjaśnienie częstochowskich zająć zaangażował się minister spraw wewnętrznych gen. Czesław Kiszczak. Wobec odmiennych ocen tych wydarzeń, dokonywanych przez stronę kościelną i płk. Rusonia, skierował do Częstochowy płk. Orzechowski w celu m.in. zapoznania się z dokumentacją znajdującą się w posiadaniu kurii częstochowskiej, a potwierdzającą wersję zdarzeń przedstawianą przez ordynariusza¹³².

¹³⁰ AKMCz, sygn. 61/1, Pismo bp. Bareły do płk. Rusonia z 23 IX 1982 r., k. 190–193.

¹³¹ Tamże, Uwagi przygotowane do rozmowy z wicewojewodą Szymonikiem w dniu 27 IX 1982 roku, k. 149–151.

¹³² Tamże, Pismo gen. Cz. Kiszczaka do bp. Bareły z 5 X 1982 r., k. 196.

Nadmienić należy, że biskup Bareła wydał 3 października 1982 roku w tej sprawie komunikat, przedstawiając podjęte działania. Wyraził głębokie współczucie tym wszystkim chłopcom, dziewczętom i dzieciom, którzy „ucierpieli w czasie tej nieszczęsnej napaści na nich”. Podziękował „szlachetnym ludziom, którzy przytulili w swych domach na noc uciekające dzieci”. W związku z tym, że wiele rodzin znalazło się w bardzo trudnej sytuacji materialnej po zapłaceniu wysokich grzywien, zwrócił się z prośbą o wsparcie finansowe dla nich¹³³.

Po tym, jak 11 listopada zorganizowano kolejną manifestację, wojewoda częstochowski zarzucił bp. Barele, że są one organizowane w porozumieniu ze stroną kościelną, czego dowodem miało być układanie w ich trakcie krzyża z kwiatów i lampionów na placu jasnogórskim i al. Sienkiewicza. Oskarżył uczniów Niższego Seminarium Duchownego w Częstochowie o udział w manifestacji. W dniu 12 listopada funkcjonariusze MO zatrzymali dwóch alumnów wracających z Jasnej Góry i zabrali ich na przesłuchanie na komendę przy ul. Starucha. Zarzucono im roznoszenie ulotek. Wypytywano o seminarium i zaproponowano kolejne spotkanie w umówionym miejscu w mieście, chcąc w ten sposób pozyskać ich do współpracy. Nawiasem mówiąc, również w wakacje funkcjonariusze SB nachodzili alumnów w ich domach rodzinnych, a 26 października tr. zatrzymali na placu Biegańskiego alumna i nakazali mu zdjąć krzyżyk, który nosił na piersi¹³⁴.

W odpowiedzi biskup stanowczo zaprotestował, oświadczając, że NSD nie zajmuje się sprawami politycznymi. Po raz kolejny sprzeciwił się wzywaniu alumnów na przesłuchania. A w odniesieniu do układania krzyży stwierdzał, że czynią to osoby prywatne bez inspiracji Kościoła¹³⁵.

Bp Musiel interweniował natomiast w sprawie pobicia mieszkańców Częstochowy w dniu 11 listopada 1982 roku. Ofiarami brutalnego zachowania MO było m.in. małżeństwo Ireny i Mieczysława Słocińskich. W odpowiedzi prezydent miasta Częstochowy wyjaśnił, że zatrzymanie i wylegitymowanie Słocińskich zostało dokonane zgodnie z obowiązującymi przepisami. Funkcjonariusze byli zmuszeni do użycia pałki wobec stawiania oporu. Uraz głowy powstał w niewyjaśnionych

¹³³ Tamże, Komunikat biskupa częstochowskiego w sprawie wydarzeń w Częstochowie w związku z nabożeństwem na rozpoczęcie roku szkolnego oraz w związku z akcją usuwania krzyży z sal szkolnych, 3 X 1982, k. 195.

¹³⁴ AKMCz, sygn. 60/1, t. 1, Protokół z rozmowy bp. Bareły z wojewodą częstochowskim G. Lipowskim w dniu 22 XI 1982, k. 16–18.; tamże, Pismo rektora NSD w Częstochowie ks. S. Urbańskiego do bp. Bareły z 21 XI 1982 r., k. 25.

¹³⁵ Tamże, Protokół z rozmowy bp. Bareły z wojewodą częstochowskim G. Lipowskim w dniu 22 XI 1982, k. 16–18.

okolicznościach. Sporządzono wniosek do kolegium ds. wykroczeń, a sprawę do dalszego wyjaśnienia przekazano Prokuraturze Wojskowej w Gliwicach¹³⁶.

Pismem z 30 marca 1983 roku KW MO w Częstochowie poinformowała bp. Barełę, że w dniu 27 marca 1983 roku w pomieszczeniach klasztoru jasnogórskiego odbyło się zebranie około 300 byłych działaczy NSZZ „Solidarność”, którzy w ostatnim okresie zostali zwolnieni z ośrodków internowania. Według autora pisma, miało ono charakter polityczny i antypaństwowy, co znalazło wyraz w:

- publicznym odśpiewaniu hymnu zdelegalizowanego NSZZ „Solidarność”, z równoczesnym wznoszeniem rąk z układem palców w kształcie litery „V”,
- zbiórce pieniędzy na vota, o prowokacyjnej treści politycznej, dla papieża Jana Pawła II od internowanych i więzionych,
- zbieraniu podpisów pod dokumentami negującymi dobrą wolę władz państwowych,
- podjęciu uchwały dotyczącej wykonania i wmurowania na Jasnej Górze tablicy pamiątkowej przedstawiającej kontury Polski z naniesionymi miejscami internowania działaczy „Solidarności”,
- nawoływaniu do organizowania podobnych zebrań w zakładach pracy oraz inspirowania do opracowywania różnych dokumentów protestujących wobec władz państwowych.

Podkreślono, że udostępnianie przez Kościół pomieszczeń dla tego rodzaju spotkań odbierane jest przez społeczeństwo jako utożsamianie się strony kościelnej z „ekstremalnymi nurtami podziemia”. Ostrzegano, że w przypadku powtórzenia się tego rodzaju sytuacji władze będą zmuszone podjąć stosowne działania, a co najważniejsze, że może to negatywnie wpłynąć na organizację pielgrzymki Jana Pawła II do Częstochowy¹³⁷.

W odpowiedzi na zarzut udostępnienia w marcu 1983 roku pomieszczeń klasztoru jasnogórskiego dla spotkania byłych internowanych działaczy Solidarności, bp Szwagrzyk, w zastępstwie chorego bp. Bareły, przesłał pisemne wyjaśnienie stwierdzające, że 27 marca tr. nie udostępniano nikomu żadnych pomieszczeń. Zaznaczał jednakże, że kaplica Matki Bożej, bazylika i Sala Rycerska są pomieszczeniami dostępnymi dla wszystkich. Władze kościelne, zarówno diecezjalne, jak i zakonne, troszczą się o uszanowanie sakralnego charakteru Jasnej Góry¹³⁸.

¹³⁶ AKMCz, sygn. 162/1, t. 3, Pismo prezydenta miasta Częstochowy do bp. Musiela z dnia 30 XII 1982, k. 77.

¹³⁷ Pismo KW MO w Częstochowie do bp. częstochowskiego Stefana Bareły z 30 III 1983 r., [w:] „Solidarność”, *opozycja i opór społeczny*... s. 283–284.

¹³⁸ AP Częstochowa, KW PZPR, sygn. 162, Informacja KW PZPR w Częstochowie do KC PZPR z 14 IV 1983, k. 207.

6. W obronie „reakcyjnego” duchowieństwa

Władze komunistyczne bardzo wnikliwie monitorowały postawy duchowieństwa częstochowskiego. W notatce przeznaczonej dla KW PZPR w Częstochowie podkreślano, że bezpośrednio po wprowadzeniu stanu wojennego większość duchowieństwa zajęła stanowisko, że Kościół powinien być z narodem i bronić jego praw. Postanowiono potępić wprowadzenie stanu wojennego, a jednocześnie przeciwdziałać sytuacjom, które mogłyby doprowadzić do rozlewu krwi. Kuria częstochowska zaangażowała się w organizowanie pomocy dla internowanych i aresztowanych oraz na rzecz łagodzenia rygorów stanu wojennego. W tejsze instytucji uruchomiono punkt informacyjny dla rodzin zatrzymanych, równocześnie prowadząc akcję zbierania datków pieniężnych, żywnościowych i odzieży na rzecz internowanych i ich rodzin. W większości kościołów poruszano sprawę zwolnienia internowanych. Z chwilą zawieszenia stanu wojennego większość księży zaprzestała wrogiej działalności. Oceniano, że około 30% duchowieństwa prowadziło walkę z ustrojem socjalistycznym. Do tej grupy zaliczono m.in. proboszczów z Zajęczek I, Praszki, Gidel, Żytna, Sokolnik, wikariusza z Kruszyny i Nowej Brzeźnicy. Księża z Janowa i Złotego Potoku próbowali wymusić na władzach gminnych budowę nowych punktów katechetycznych i odprawianie mszy w remizach OSP. Wnosili pretensje pod adresem władz gminnych o utrudnianie rozwoju praktyk religijnych. W Kruszynie natomiast duchowni nawiązali kontakt z nauczycielami, co nie pozostało bez wpływu na ich postawę. Odnotowano zintensyfikowanie działalności kleru na wychowanie młodego pokolenia, co wyrażało się m.in. w utworzeniu przy parafii w Blachowni szkoły bokserkiej oraz zespołu pieśni i tańca, oraz prowadzeniu działalności rozrywkowej w Janowie i Złotym Potoku, Koziegłowach, Kruszynie i Pawonkowie. W wielu parafiach ludzie zgłaszali zastrzeżenia w odniesieniu do rozdzielania darów z zagranicy. Np. w Popowie ludzie domagali się kontroli ze strony państwa w tym zakresie. Podkreślono pozytywne postawy duchownych; np. proboszcz z Miedźna w swoich kazaniach wspierał poczynania władz, modlił się za MO, dziękując za ujęcie sprawców zabójstwa ks. Leona Błaszczaka¹³⁹. Proboszcz z Popowa zachęcał wiernych do wzięcia udziału w obchodach pierwszomajowych oraz wzywał rolników do wywiązania się z umów kontraktacyjnych. Proboszcz z Jaworzna przeznaczył na budowę drogi 300 tys. zł¹⁴⁰.

¹³⁹ Ks. Leon Błaszczak ur. 10 IV 1930 r. w Dietrznikach w powiecie wieluńskim. Świecenia kapłańskie przyjął 17 VIII 1958 r. Od 10 X 1980 r. administrator parafii Cielętniki. Zamordowany w bestialski sposób na plebanii w tejsze parafii 27 grudnia 1982 r. W wyniku śledztwa aresztowano dwóch mężczyzn ze wsi, później jednak ich zwolniono. Zbrodnia ta do dnia dzisiejszego nie została wyjaśniona. – J. Związek, *Ks. Leon Błaszczak (1930–1982)* (mps w posiadaniu autora).

¹⁴⁰ AP Częstochowa, KW PZPR, sygn. 162, [Notatka nt.] zachowania kleru, b.d., k.205–206.

W podobnej tonacji utrzymane było *Sprawozdanie o sytuacji wyznaniowej i działalności Wydziału do spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie w 1982*. Dyrektor tegoż wydziału Jerzy Zalewski podkreślał, że wprowadzenie stanu wojennego zostało przyjęte przez większość osób duchownych na terenie województwa częstochowskiego jako tzw. zło konieczne¹⁴¹. W czasie pierwszych rozmów prowadzonych na ten temat z osobami duchownymi przez naczelników gmin, pracowników WdSW, pełnomocników Komitetów Obrony Kraju oraz wojewodę częstochowskiego nikt z duchownych nie odważył się na negatywną ocenę dekretu o wprowadzeniu stanu wojennego, co najwyżej niektórzy rozmówcy powstrzymywali się od wyrażenia własnego stanowiska. W kolejnych miesiącach 1982 roku odnotowano przypadki publicznych negatywnych wystąpień biskupów, głównie bp. Franciszka Musiela, oraz duchowieństwa parafialnego, potępiających wprowadzenie stanu wojennego oraz decyzje podejmowane przez rząd. Domagano się uwolnienia internowanych oraz ogłoszenia amnestii dla skazanych. Z tymi duchownymi prowadzono rozmowy ostrzegawcze. Ponadto warto odnotować, że działające na terenie województwa stowarzyszenia: Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne, Stowarzyszenia PAX, Towarzystwo Przyjaciół KUL, Zrzeszenie Katolików „Caritas”, STPK – czynnie uczestniczyły w pracach na rzecz porozumienia narodowego i wyprowadzenia kraju z kryzysu. Relacje z kurią diecezjalną oceniano jako poprawne. Najbardziej konfliktowe kwestie społeczne rozwiązywano na drodze dialogu, czemu służyło m.in. 8 spotkań wojewody z ordynariuszem¹⁴².

W analogicznym sprawozdaniu nt. sytuacji wyznaniowej w 1983 roku charakteryzowano duchowieństwo województwa częstochowskiego jako posiadające umiarkowane poglądy, nieangażujące się w działalność polityczną, jednak gorliwie wypełniające obowiązki duszpasterskie i polecenia kurii diecezjalnej. Zaznaczono, że księża z diecezji opolskiej i katowickiej „są w większym stopniu przyzwyczajeni do poszanowania prawa ustanowionego przez państwo”. Odsetek księży prezentujących wrogi stosunek do panującej sytuacji oceniano jako znikomy. Do grupy tej zaliczano następujących księży: Mariana Gołąbka¹⁴³ i Józefa

¹⁴¹ Na temat sprzecznych narracji dotyczących tego, czy stan wojenny stanowił „wojnę z narodem”, czy był wyborem „mniejszego zła” zob. A. Paczkowski, „Wojna z narodem” vs „mniejsze zło”. *Stan wojenny – konflikt narracji*, [w:] *Sprzeczne narracje... Z historii powojennej Polski 1944–1989*, red. R. Spałek, Warszawa 2020, s. 335–371.

¹⁴² AAN, UdSW, sygn. 128/54, *Sprawozdanie o sytuacji wyznaniowej i działalności Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie w 1982 r.*, k. 31–32; J. Durka, *Sprawy wyznaniowe...*, s. 262–263.

¹⁴³ Szerzej na temat działalności ks. Mariana Gołąbka zob.: J. Durka, *Działalność opozycyjna ks. Mariana Gołąbka – proboszcza parafii w Niegardowie i w Sokolnikach*, [w:] *Księża dla władzy groźni. Duchowni współpracujący z opozycją (1976–1989)*, red. R. Łatka, t. 2, Warszawa 2020, s. 234–256.

Biela z diecezji kieleckiej, bp. Franciszka Musiela, Ireneusza Skubisia, Mariana Pabiasza, Mariana Jezierskiego, Józefa Słomiana, Tadeusza Wiśniewskiego, Stanisława Józefczyka, Tadeusza Gonere, Mariana Dudę, Zdzisława Gilskiego, Jana Szkoca i Mariana Kuzię¹⁴⁴ z diecezji częstochowskiej. Ordynariusza diecezji bp. Barełę zaliczono do osób o postawie ugodowej. Zaznaczono, że choć w prowadzonych rozmowach występowała duża zgodność pomiędzy ordynariuszem a wojewodą, to jednak podejmowane ustalenia nie były realizowane przez stronę kościelną, co miało być spowodowane tym, że ordynariusz posiadał w kurii opozycję, prezentującą odmienne poglądy na temat relacji z władzami wojewódzkimi¹⁴⁵.

„Antypaństwowa” działalność duchowieństwa stanowiła przedmiot rozmów wojewody częstochowskiego z ordynariuszem częstochowskim. 26 stycznia 1982 roku wojewoda i towarzyszący mu płk Rusoń poruszyli kwestię politycznych wypowiedzi m.in. bp. Musiela i ks. Mariana Skoczowskiego¹⁴⁶. Bp Bareła ripostował, że kapłani spełniają obowiązki duszpasterskie, a polityczna interpretacja ich wypowiedzi była przeważnie błędna i tendencyjna¹⁴⁷. W dniu 22 listopada 1982 roku wojewoda wskazał na „kapłanów występujących przeciwko władzy państwowej”, zaliczając do tej grupy m.in. bp. Musiela – który w kazaniu wygłoszonym w Kotowicach stwierdził, że wolność jest tylko na papierze, bp. Szwagrzyka nawołującego do modlitwy za ludzi, aby wytrwali w swoich ideałach, oraz księży: Mariana Dumalę, Zdzisława Gilskiego, Tadeusza Wiśniewskiego, M. Mertę. Uczestniczący w rozmowie komisarz Rusoń oświadczył, że nosi się z zamiarem formalnego wystąpienia do ordynariusza o zawieszenie bp. Musiela w czynnościach publicznych. Ordynariusz stwierdził, że w ocenie tych przemówień brak było obiektywizmu i proporcji, a na siłę próbowano udowodnić aspekt polityczny¹⁴⁸.

¹⁴⁴ Na temat działalności ks. Mariana Kuzi zob. J. Durka, *Historia powstania parafii w Myszkowie-Mijaczowie*, [w:] *Język doświadczenia religijnego*, red. E. Skorupska-Raczyńska, G. Cyran, t. 6, Gorzów Wielkopolski 2014, s. 325–341.

¹⁴⁵ AAN, UdSW, sygn. 128/54, Sprawozdanie z sytuacji wyznaniowej i działalności Wydziału do Spraw Wyznań w Częstochowie za 1983, k. 21–22; J. Durka, *Sprawy wyznaniowe...*, s. 265–266.

¹⁴⁶ Marian Skoczowski ur. 19 II 1913 r. w Krakowie. Świecenia kapłańskie przyjął 22 V 1941 r. W okresie okupacji niemieckiej był kapłanem oddziału AK 25 pp. Piotrków dowodzonego przez porucznika Aleksandra Arkuszyńskiego „Maja”. W latach 1960–1964 proboszcz parafii Wilkowicko. Od 1965 r. wikariusz parafii św. Barbary w Częstochowie, a od 1967 r. Matki Bożej Zwycięskiej w Częstochowie. Od 1969 r. wikariusz terenowy w Myszkowie-Mijaczowie. W latach 1973–1992 wikariusz parafii św. Stanisława BM w Myszkowie. Zmarł 24 VII 2001 r. – M. Mikołajczyk, *Ks. Marian Skoczowski (19.02.1913–24.07.2001)*, „Wiadomości Archidiecezji Częstochowskiej” 2001, nr 11, s. 37–39.

¹⁴⁷ AKMCz, sygn. 61/1, Protokół z rozmowy z wojewodą częstochowskim Grzegorzem Lipowskim z 26 I 1982, k. 80–81; M. Mikołajczyk, *Troska o prześladowanych...*, s. 336–337.

¹⁴⁸ AKMCz, sygn. 60/1, t. 1, Protokół z rozmowy z wojewodą częstochowskim Lipowskim w dniu 22 XI 1982, k. 16–18.

7. Ruch pielgrzymkowy i uroczystości jasnogórskie

Częstym wątkiem w rozmowach z władzami komunistycznymi była kwestia ruchu pielgrzymkowego oraz organizacji jasnogórskich uroczystości religijnych. Ważne decyzje zapadały na spotkaniu w dniu 28 kwietnia 1982 roku, w którym stronę kościelną reprezentowali: bp Miłosław Kołodziejczyk, ks. prałat Władysław Gołąb, dziekan dekanatu Częstochowa I i ks. Marian Pabiasz, a władze wojewódzkie – wojewoda Grzegorz Lipowski, płk Rusoń i Jerzy Zalewski, dyrektor WdSW. Ustalono wówczas że:

- na wniosek biskupa częstochowskiego, decyzją ministra spraw wewnętrznych, zostaje zawieszona godzina milicyjna na okres od 28 kwietnia do końca maja,
- księża wraz z wiernymi będą mogli udawać się w zwartych grupach do bazyliki katedralnej oraz na Jasną Górę,
- kościelne dekoracje na trasie pielgrzymkowej z bazyliki katedralnej na Jasną Górę będą mogły być ustawiane w dniu 1 maja od godz. 15.00. Władze nalegały, aby przed 1 Maja nie dekorować trasy pochodu pierwszomajowego w al. Zawadzkiego. Strona kościelna stała na stanowisku, że dekoracje kościołów, placów przykościelnych oraz domów mieszkalnych, stanowiące wyraz niezbywalnego prawa wierzących do wyrażania swoich przekonań religijnych, nie powinny stanowić przedmiotu dyskusji z władzami miejskimi.
- władze wyraziły zgodę na procesję maryjną z bazyliki katedralnej na Jasną Górę w dniu 5 maja o godz. 18.00,
- kuria miała zwrócić się do wojewody z pismem o zgodę na fotografowanie i filmowanie przebiegu wspomnianej procesji, oraz do KW MO w Częstochowie z prośbą o zabezpieczenie ruchu pielgrzymkowego na Jasną Górę w dniach od południa 1 maja do wieczora 3 maja, oraz o zabezpieczenie bezkolizyjnego przejścia procesji z bazyliki katedralnej na Jasną Górę w dniu 5 maja¹⁴⁹.

Wbrew ustaleniom, w częstochowskich kościołach, a zwłaszcza w parafii św. Wojciecha, przez teren której przechodził pochód pierwszomajowy, nawoływano wiernych do dekorowania domów, okien i balkonów już od 28 kwietnia, aby w ten sposób zamanifestować przywiązanie do wiary¹⁵⁰.

Wojewoda częstochowski w trakcie spotkania z bp. Barełą 21 sierpnia 1982 roku poinformował o uruchomieniu 11 dodatkowych pociągów dla pielgrzymów i około 35 pojazdów, głównie autobusów. Odnosząc się do uroczystości Wniebowzięcia NMP (15 sierpnia), stwierdził, że pielgrzymi, stanowiący w 90% młodzież, zacho-

¹⁴⁹ AKMCz, sygn. brak, Protokół z rozmowy odbytej w Urzędzie Wojewódzkim w dniu 28 IV 1982, bp.

¹⁵⁰ AIPN BU 1585/16770, Ocena stanu bezpieczeństwa i porządku publicznego w województwie częstochowskim w okresie 1–30 IV 1982, przewidywane prognozy rozwoju sytuacji oraz kierunki działań KWMO w Częstochowie, k. 376.

wali się godnie, jedynie w grupie trzynastej pielgrzymki warszawskiej miały miejsce ekscesy. Biskup odpowiedział, że z jego rozeznania wynika, że pielgrzymi zachowali powagę modlitwy i skupienia. Zaobserwował natomiast próby prowokacji. Wojewoda wysunął sugestię, aby pomiędzy władzami kościelnymi i państwowymi doszło do porozumienia w sprawie rekompensaty ze strony Kościoła na cele komunalne miasta, ponieważ koszty jego oczyszczenia po odejściu pielgrzymów wyniosły 470 000 zł. Ordynariusz odpowiedział, że sprawa wymaga przemyślenia, gdyż nie wolno zapominać o tym, że miasto czerpie korzyści z ruchu pielgrzymkowego. Rozwiewając obawy wojewody co do charakteru uroczystości w dniu 25–26 sierpnia, stwierdził, że będą one miały wymiar ściśle religijny, choć pojawią się w nich elementy narodowe, zgodne z naturą i istotą czci Matki Bożej Jasnogórskiej Królowej Polski. Wyraził przekonanie, że społeczeństwo jest świadome, że ewentualne ekscesy będą wynikiem prowokacji¹⁵¹.

Według informacji przekazanej przez KW PZPR w Częstochowie do KC PZPR, uroczystości jubileuszowe 600-lecia Jasnej Góry rozpoczęły się procesją z katedry na Jasną Górę 25 sierpnia 1982 roku. Na trasie procesji ustawiono 6 ołtarzy, przy których odczytywano teksty dotyczące historii klasztoru i obrazu Matki Bożej, a bp Bareła wygłaszał rozważania związane z jubileuszem. W procesji niesiono dwie szarfy koloru biało-czerwonego z napisem NSZZ „Solidarność” i „Sierpień 1982”. Na obu był namalowany znak Polski Walczącej. Szarfy złożono na płycie Grobu Nieznanego Żołnierza. Odnotowano, że w procesji uczestniczyło 12 biskupów, 360 księży, 800 zakonnic oraz ok. 20 000 wiernych. Frekwencja wiernych systematycznie zwiększała się i w chwili dojścia do szczytu jasnogórskiego na placu zgromadziło się ok. 140 tys. osób. Msza św. rozpoczęła się z godzinnym poślizgiem o godz. 20.00, przewodniczył jej bp Bareła, a kazanie wygłosił o. Rufin Abramek¹⁵².

Zakończenie

W okresie stanu wojennego biskupi częstochowscy prowadzili wieloaspektową działalność o charakterze duszpastersko-społecznym. W pierwszych tygodniach priorytetem było ustalenie listy internowanych i zorganizowanie pomocy dla ich rodzin. W tym celu powołano Diecezjalny Ośrodek Pomocy Internowanym i Ich Rodzinom, przekształcony w 1983 roku w Diecezjalny Komitet Pomocy

¹⁵¹ AP Częstochowa, KW PZPR, sygn. 162, Informacja KW PZPR w Częstochowie do KC PZPR z 26 VIII 1982, k. 302; Protokół z rozmowy bp. Bareły z wojewodą częstochowskim w dniu 21 VIII 1982, [w:] *Ruch pielgrzymkowy...*, s. 423–424.

¹⁵² AP Częstochowa, KW PZPR, sygn. 162, Informacja KW PZPR w Częstochowie do KC PZPR z 28 VIII 1982, k. 310; Z.S. Jabłoński, *Jasna Góra na przełomie epok 1978–1989*, [w:] *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru jasnogórskiego*, t. 4, red. K. Kersten, Częstochowa 2007, s. 407–411.

Bliźniemu. Podejmowano interwencje w sprawie zwolnienia osadzonych, szczególnie kobiet w stanie błogostawionym, ciężko chorych i mających skomplikowaną sytuację rodzinną (małe dzieci, rodziców wymagających stałej opieki). Bp Bareła i bp Musiel odwiedzili ośrodki internowania w Lublińcu, Strzelcach Opolskich, Zabrze-Zaborzu, Łupkowie, niosąc aresztowanym pomoc duchową i materialną. W rozmowach prowadzonych z władzami komunistycznymi domagano się złagodzenia rygorów stanu wojennego, m.in. przywrócenia łączności telefonicznej i zniesienia godziny policyjnej. Występowano w obronie represjonowanych działaczy „Solidarności”. Biskupi wyrazili stanowczy protest wobec akcji dekrucyfikacyjnej, uważając, że społeczeństwo – w przeważającej części katolickie – ma prawo do publicznego manifestowania wiary poprzez umieszczenie symboli religijnych w przestrzeni publicznej. Choć częstochowscy hierarchowie zachowywali ostrożność wobec opozycji solidarnościowej, to jednak gdy w okresie stanu wojennego działacze zdelegalizowanej „Solidarności” organizowali manifestacje patriotyczne, mogli liczyć na wsparcie i obecność częstochowskiego duchowieństwa. Gdy 1 września 1982 roku siły milicyjne użyły przemocy wobec m.in. młodzieży wracającej z Jasnej Góry, z nabożeństwa na rozpoczęcie nowego roku szkolnego, spotkało się to ze zdecydowanym protestem częstochowskich biskupów. Zgodnie z przyjętą przez Episkopat linią starano się w publicznych wystąpieniach tonować nastroje społeczne. Władze skrupulatnie odnotowywały każde „niewłaściwe” – z ich punktu widzenia – przemówienie, domagając się od ordynariusza wpłynięcia na swoich podwładnych. Bp Bareła bronił duchownych przed stawianymi im zarzutami „politykowania” na ambonie. Domagał się również zaprzestania wzywania duchownych i kleryków na rozmowy i wymuszania na nich podpisywania deklaracji lojalności i werbowania do współpracy. Ważnymi wydarzeniami religijnymi tego czasu był jubileusz 600-lecia Jasnej Góry i związana z nim pielgrzymka papieża Jana Pawła II do ojczyzny w 1983 roku. Kwestie te zostały jedynie zasygnalizowane w niniejszym artykule i domagają się dalszego wnikliwego opracowania.

Bibliografia

- Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 3: 1975–1990, red. P. Piotrowski, Warszawa 2008.
- Buksa R., *Zapiski internowanego*, Rzeszów 2015.
- Cenckiewicz S., *Anna Solidarność. Życie i działalność Anny Walentynowicz na tle epoki (1929–2010)*, Poznań 2010.
- Czyżewski A., *Peryferie stanu wojennego? – casusu województwa sieradzkiego*, „Dzieje Najnowsze” 2016, nr 1.

- Dudek A., Gryz R., *Komuniści i Kościół w Polsce (1945–1989)*, Kraków 2006.
- Durka J., *Sprawy wyznaniowe województwa częstochowskiego na podstawie sprawozdań Wydziału do Spraw Wyznań Urzędu Wojewódzkiego w Częstochowie i Urzędu do Spraw Wyznań w Warszawie z lat 1982–1984*, [w:] *Państwo – religia. Instytucje państwowe i obywatele wobec religii w Europie Środkowo-Wschodniej w XX wieku*, t. 1, red. J. Durka, Kalisz 2014.
- Dziki T., *Podziały administracyjne Polski w latach 1944–1998. Z badań nad ustrojem ziem polskich w XIX i XX w.*, „*Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość*” 2013, t. 10.
- Eisler J., „*Polskie miesiące*” czyli kryzys(y) w PRL, Warszawa 2008.
- Frazik W., Musiał F., Szpytma M., *Obsada stanowisk kierowniczych Urzędu Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Krakowie: informator personalny*, Kraków 2006.
- Jabłoński Z.S., *Jasna Góra na przełomie epok 1978–1989*, [w:] *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru jasnogórskiego*, t. 4, red. K. Kersten, Częstochowa 2007.
- Kadra bezpieki 1945–1990. *Obsada stanowisk kierowniczych aparatu bezpieczeństwa w województwach śląskim/katowickim, bielskim i częstochowskim*, wstęp i red. W. Dubiański, A. Dziuba i A. Dziurok, Katowice 2009.
- Kostrzewski P., *Kościół katolicki wobec stanu wojennego na ziemi myszkowskiej (1981–1983)*, „*Zeszyty Myszkowskie*” 2017, nr 4.
- Kościół Częstochowski 1987. Katalog osób i instytucji*, Częstochowa 1987.
- Kościół i społeczeństwo wobec stanu wojennego*, red. W.J. Wysocki, Warszawa 2004.
- Łatka R., *Episkopat Polski wobec stosunków państwo–Kościół i rzeczywistości społeczno-politycznej PRL 1970–1989*, Warszawa 2019.
- Łatka R., Marecki J., *Kościół katolicki w Polsce rządzonej przez komunistów*, Warszawa 2017.
- Michalski K., *Działalność Komisji Wspólnej przedstawicieli Rządu PRL i Episkopatu Polski 1980–1989*, Warszawa 2012.
- Mikołajczyk M., *Kalendarium ważniejszych wydarzeń w życiu księdza biskupa Stefana Bareły*, [w:] *Człowiek zawierzenia. Stefan Bareła – III Biskup Częstochowski (1916–1984)*, Częstochowa 1986.
- Mikołajczyk M., *Troska o prześladowanych w stanie wojennym w diecezji częstochowskiej*, [w:] *Kapłan teolog. Księga jubileuszowa z okazji 50-lecia pracy dydaktycznej i wychowawczej ks. prof. Jana Kowalskiego w Wyższym Seminarium Duchownym Archidiecezji Częstochowskiej*, Częstochowa 2009.
- Mikołajczyk M., *Władza ludowa a diecezja częstochowska*, Częstochowa 2000.
- Miroszewski K., Woźniczka Z., „*Solidarność*” w Częstochowie jako główna siła opozycyjna w latach osiemdziesiątych, [w:] *Częstochowy drogi ku niepodległości*, red. R. Szwed, W. Palus, Częstochowa 1998.

- Neja J., *Górny Śląsk, Podbeskidzie, ziemia częstochowska*, [w:] *Stan wojenny w Polsce 1981–1983*, red. A. Dudek, Warszawa 2003.
- Nowakowska-Majcher M., *Opozycja w regionie częstochowskim 1981–1989. Kalendarium 1980–1989*, Częstochowa 2009.
- Paczkowski A., *Wojna polsko-jaruzelska. Stan wojenny w Polsce 13 XII 1981 – 22 VII 1983*, Warszawa 2006.
- Próchniak L., *Ziemia Łódzka i Sieradzka*, [w:] *Stan wojenny w Polsce 1981–1983*, red. A. Dudek, Warszawa 2003.
- Raina P., *Kościół w Polsce 1981–1984*, Londyn 1985.
- Ruch pielgrzymkowy na Jasną Górę 1945–1989. Wybór dokumentów*, wstęp i red. W.P. Wlaźlak, A. Sznajder, Katowice 2009.
- Sznajder A., *Wytrwały obrońca Kościoła*, [w:] *Niezłomni w obronie Ojczyzny i Kościoła. Komunistyczna bezpieka wobec biskupów polskich*, red. J. Marecki, F. Musiał, Kraków 2008.
- Who is who w Polsce. Leksykon biograficzny*, 2002.
- Widera M., *Życie i działalność biskupa Miłostawa Jana Kołodziejczyka (1928–1994)*, Częstochowa 2015.
- Woźniczka Z., *Częstochowa w latach osiemdziesiątych*, [w:] *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru jasnogórskiego*, t. 4, red. K. Kersten, Częstochowa 2007.
- Zieliński Z., *Kościół w Polsce 1944–2002*, Radom 2003.
- Związek J., *Biskup Teodor Kubina – organizator Akcji Katolickiej w diecezji częstochowskiej (1931–1939)*, [w:] *Ks. Bp dr Teodor Kubina biskup częstochowski. W podniosłych chwilach i doniosłych sprawach*, Akcja Katolicka, Częstochowa 2005.
- Związek J., *Kościół częstochowski w okresie PRL*, [w:] *Częstochowa. Dzieje miasta i klasztoru jasnogórskiego*, t. 4, red. K. Kersten, Częstochowa 2007.
- Związek J., *Przynależność kościelna pogranicza Wielko- i Małopolski ze Śląskiem*, „Zeszyty Historyczne. Prace Naukowe WSP w Częstochowie” 1994, t. 2.
- Związek J., *Szwagrzyk Tadeusz*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 19, red. E. Gryglewicz, Lublin 2013, kol. 167–168.
- Żaryn J., *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944–1989)*, Warszawa 2003, s. 472–569.
- Żaryn J., *Wstęp*, [w:] *Aparat represji wobec ks. Jerzego Popiełuszki 1982–1984*, t. 1, red. J. Mysiakowska, Warszawa 2009.

Działalność duszpastersko-społeczna biskupów diecezji częstochowskiej w okresie stanu wojennego (1981–1983)

Streszczenie

Okres stanu wojennego (1981–1983) należy do najdramatyczniejszych kart historii Polski. Jeszcze przed północą 12 grudnia 1981 r. siły milicyjno-wojskowe przystąpiły do realizacji akcji „Jodła”, w wyniku której aresztowano wcześniej wytypowanych działaczy „Solidarności” oraz ugrupowań opozycyjnych i niezależnych. Kluczową dla określenia stanowiska Kościoła wobec nowej rzeczywistości była postawa prymasa Józefa Glempa, dla którego najważniejsze było nie-doprowadzenie do przelewu polskiej krwi. Stąd mimo oporu części biskupów i duchowieństwa konsekwentnie realizował linię łagodzenia nastrojów i przekonywania Polaków do zaniechania czynnego oporu. W okresie stanu wojennego biskupi częstochowscy prowadzili wieloaspektową działalność o charakterze duszpastersko-społecznym. W pierwszych tygodniach priorytetem było ustalenie listy internowanych i zorganizowanie pomocy dla ich rodzin. W tym celu powołano Diecezjalny Ośrodek Pomocy Internowanym i Ich Rodzinom, przekształcony w 1983 r. w Diecezjalny Komitet Pomocy Bliźniemu. Podejmowano interwencje w sprawie zwolnienia osadzonych, szczególnie kobiet w stanie błogosławionym, ciężko chorych i mających skomplikowaną sytuację rodzinną (małe dzieci, rodziców wymagających stałej opieki). Bp Bareła i Musiel odwiedzili ośrodki internowania w Lublińcu, Strzelcach Opolskich, Zabrze, Zaborzu, Łupkowie, niosąc aresztowanym pomoc duchową i materialną. Strona kościelna domagała się reaktywowania „Solidarności” i innych niezależnych związków, zwolnienia internowanych, amnestionowania skazanych za czyny związane ze stanem wojennym, ogłoszenia aktu wspiałości dla ukrywających się, przywrócenia do pracy organizatorów strajków oraz powrotu do sierpniowych umów społecznych.

Słowa kluczowe: diecezja częstochowska, stan wojenny, akcja dekrucyfikacyjna, pomoc internowanym.

Pastoral and social activity of the Bishops of the Diocese of Czestochowa during martial law (1981–1983)

Summary

The period of martial law (1981-1983) belongs to the most dramatic pages of Polish history. Even before midnight of December 12, 1981, police and military forces began to carry out the action "Jodła", as a result of which previously selected activists of "Solidarity" and opposition and independent groups were arrested. Key to determining the position of the Church in relation to the new reality was the attitude of Primate Jozef Glemp, for whom the most important thing was not to lead to the shedding of Polish blood. Hence, despite the resistance of some bishops and clergy, he consistently implemented the line of mitigating the moods and persuading Poles to abandon active resistance. During martial law the bishops of Czestochowa carried out multifaceted pastoral and social activities. In the first weeks the priority was to establish the list of internees and to organize help for their families. For this purpose, a Diocesan Centre for Assistance to Internees and Their Families was set up, which was transformed in 1983 into the Diocesan Committee for Assistance to the Neighbour. It intervened to release detainees, especially women in a blessed state, seriously ill and with complicated family situations (small

children, parents requiring constant care). Bishop Barela and Bishop Musiel visited internment centers in Lubliniec, Strzelce Opolskie, Zabrze Zaborze, and Łupków, bringing spiritual and material help to the detainees. The church demanded that "Solidarity" and other independent unions be reactivated, the internees be released, those sentenced for acts related to martial law be amnestied, an act of generosity for those in hiding be declared, strike organizers be reinstated and the August social agreements be reinstated.

Keywords: Częstochowa diocese, martial law, decrucification action, aid for internees.